لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

حقوق او سیاسي علومو پوهنځی

قضا او څارنوالۍ څانګه

جزا او جنايي علومو ډيپارټمنټ

د څارنوالۍ پیژندنه او اوسنۍ وضعیت ته یې کتنه

(د لسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی: سمیع الله (ساحل)

لارښود استاد: پوهنیار نور الله نوري (مجددي)

کال...۱۴۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننليک

د هرڅه د مخه د **الله تعالی** حمد او ثنا ادا کوم چې د انسان د ټولو چارو مرستندوی او بشپړوونکی دی.
د **خدای تعالی** شکر ګذار یم چې ما ته يې دا توفيق راکړ تر څو د ليسانس دوری د فراغت سند د تر لاسه کولو په خاطر خپل پايليک د (د څارنوالی پيژندنه او اوسني وضعيت ته يې کتنه) تر عنوان لاندې ترتيب او بشپړ کړم. تر څو چې قاضيان، څارنوالان، مدافع وکيلان او پوليس چې په دندو کې د څارنوالی ارګان سره مخامخ کيږي او يا د ټولنې عام وګړي چې ژوند کې راغلو جزايي ستونزو د حل لپاره څارنوالۍ ته مراجعه کوي د لا زياتې اشنايی سبب وګرځي. همدارنګه وکولای شو. بله دا چې د څارنوالی د ارګان په اړه چې کومې پوښتنې د افغانستان اسلامي آمارت په واکمني کې د خلکو په ذهنونو کې مطرح کيږي د شرايطو مطابق د واقعيتونو په رڼا کې ځواب ووايو.

د مونوګراف د ترتيب په برخه کې چې له ما سره کومو استادانو مرسته کړې، په تيره بيا د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو د پوهنځي له ښاغلی ښوونکی پوهنيار نورالله نوري (مجددي) صيب څخه چې زما د رهنما ښوونکی هم وه ډېر زيات مننندوي يم. کور يې ودان، الله دې عمر دراز ورکړي.

ما خپل مونوګراف د(د څارنوالی پيژندنه او اوسني وضعيت ته يې کتنه) تر عنوان لاندی ترتيب او منظم کړی، هيله ده چې د لوستونکو لپاره ګټور تمام شي .

په درنښت

سميع الله ساحل

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو اوسياسي علومو پوهنځي زده کړيال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنـــــــــډيز

څارنوالی يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

څارنوالي اهميت دا ده چې په دولت يو مهم ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمايه کوي. څارنوالی له لدې کبله اهميت لري چې دعوو ته په ښه شکل سره د رسيدګي لپاره يواځينې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده. بل دا چې څارنوالی هغه بنسټ ده چې د جزايي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجديد نظر کې رول لري نو له اهميت څخه خالي نده چې وڅيړل شي. څارنوالی په ټولنه کې جنايي عدالت تامينوي، د څارنوالی په شتون سره د مظلومانو حقوق تامينږي.

د څارنوالۍ هدف دا ده چې د جزايي دعوي اړوند حقيقي او ريښتينې تحقيق ترسره کړي.د څارنوالی په تشکيل او ترکيب پورې د ټرلو چارو ترسره کړي. همدارنګه په محکمه کې د تورن په خلاف د جزايي دعوي اقامه کړي او د مظنون او متهم خلاف د تورن ليک يا اتهامنامې او صورت دعوي ترتيب کړي.

څارنوالی داساسي دندې عبارت دې له٬ د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول او همدارنګه د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول.

د افغانستان اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۶) ماده وايي چې د څارنوالی اداره له درېيو برخو جوړه څخه جوړه شوي ده.د سترې محکمې څارنوالی، د استيناف محکمې څارنوالۍ ګانې او د ابتدائيه محکمې څارنوالی ګانې.د څارنوالي ارګان يو مشروع ارګان ده چې په اسلامي شريعت او د افغانستان په ټولو قوانينو کې مشروعيت ثابت ده او ځانګړي بابونه او قوانين په دې اړه وضع شوي دي.

د څارنوالي دنده د ټولو جرمونو څيړل او د جزايي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقيبول دی همدارنګه د جرم د تحقيق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفيذ د بهير او د ازادي د سلب ځايونو څارنه کول دي. د څارنوالي موخې د د قانون د ټينګښت او د عدالت د تامينولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازاديو ساتنه کول او د څارنوالی د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظيمول دي چې داسې نورې ډيري ګڼې موخې هم لري.

همدارنګه اړوند بله مهمه موضوع څارنوال ده چې څارنوال هغه شخص ته ويل کيږي چې د حکومت لخوا د قانون مساويانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي يا هغه حقيقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن ليک د ترتيب شروع بيا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړې.عموماً څارنوالان په دوه ډوله دي، لمړي مستنطق چې د تحقيق څارنوال هم ورته ويل کيږي. او دوهم د تعقيب څارنوال څخه عبارت ده. خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالی کدرغړي پيژندل کيږي، او د مساوي حقوقو او امتيازاتو څخه برخمن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د موضوعاتو لړ لیک

سریزه..ه
د څیړنې اهمیت ....و
د څیړنې ستونزه..و
د څیړنې موخې..و
د څیړنې پوښتنې..ز
د څیړنې د اختیار لاملونه..ز
د څیړنې کړنلاره..ح

لمړی فصل

د څارنوالي پیژندنه

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پیژندنه..1
لمړی مطلب: لغوي تعریف..1
دوهم مطلب: اصطلاحي تعریف..1
دوهم مبحث: د څارنوالۍ د بنسټ مشروعیت..2
لمړی مطلب: د اسلامي شرعیت له نظره د څارنوالي مشروعیت..2
دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعیت..3
درېیم مبحث: د څارنوالۍ موخې..3
څلورم مبحث: د څارنوالۍ دندې..4
پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکیل..4
لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالي..4
دوهم مطلب: د استیناف څارنوالي..5
درېیم مطلب: ابتداییه څارنوالي..6
څلورم مطلب: د څارنوالي د عالي شورا دندې..7
پنځم مطلب: د لوی څارنوال دندې..7
شپږم مطلب: د څارنوالي د اداري د مرستیالانو دندې او واکونه..8

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مبحث: د څارنوال پیژندنه....8
لمړی مطلب: د تحقیق څارنوال پیژندنه....9
دوهم مطلب: د قضایي تعقیب څارنوال پیژندنه....10
درېیم مطلب: د څارنوالانو دندې....10
څلورم مطلب: د څارنوالانود استخدام شرایط....10
پنځم مطلب: د څارنوال صلاحیتونه....11
شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسیپونه....11
اوو مطلب: د څارنوال مکلفیتونه....12
اووم مبحث: د څارنوالي تاریخي بهیر د افغانستان په قوانینو کې....15

دوهم څپرکی

د څارنوالي څرنګوالی په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې

لومړی مبحث: په اتهامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی....21
لومړی مطلب: د اتهامي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوې....21
دویم مبحث: په تفتیشي محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی....22
لومړی مطلب: د تفتیشي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوې....22
درېیم مبحث: په مختلط محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی....23
لومړی مطلب: د مختلط محاکماتي سیستم ځانګړتیاوې....23
څلورم مبحث: په اسلامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالي څرنګوالی....24
لومړی مطلب: د اسلامي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوې....27

درېیم څپرکی

د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه

د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه....29
پایله....32
وړاندیزونه....33
ماخذونه....34

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســــــریـزه

الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسنا. من يهده الله، فلا مضل له، و من يضلل فلا هادي له، اشهد ان لا اله الا الله، واشهد ان محمد عبده ورسوله. و قال الله تعالی'

«ياأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[1]

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهی سره ضرر ورسوي او بيا په خپلو کړو پښيمانه شئ.

دا چې انسان ټولنيز مخلوق ده او ټولنيز ژوند ته اړتيا لري چې پرته له ټولنې يې ژوند نيمګړی او حتی ناممکن ده، نو د ژوند د چارو، حقوقو او مصالحو ساتنې لپاره يې په ټولنه کې داسې قواو ته اړتيا پيداکيږي چې مقاومې او له ځان سره اجرايوي ضمانت ولري، تر څو د دوي ګټې خوندې کړای شي. نو د دې تشې د ډکولو لپاره لمړی اجرايوي ځواک او بيا قضا او د قانون جوړونې مهمې قواوې دي تر څو د دوي حقوق خوندې کړای شي. نو دا دي په دې بحث کې د اجراييه قوې او په ځينو هيوادنو کې د قضايه قوې يو ډول چې څارنوالي بلل شوي ده څيړل شوي ده. دا داسې ارګان ده چې د افرادو، ټولنو، قومونو او دولتونو حقوق او اړتياوي ور پورې تړلي دي. خلک د څارنوالي په برخه کې سره با تعادله دي، يا په بله معنی دلته دوه اړخونه دی چې څارنوال او عدالت غوښتونکی متهم او هر يو له دوي څخه د څارنوالی پيژندنې ته اړتيا لري، چې څارنوال تحقيق، دعوي د اقامې طريقې او کيفيت پيژندنې ته اړيتا لري او متهم د تحقيق ورکول او يا ځواب ورکول اصولو او هغه څه چې په ده باندې لازم دي چې اجرا يې کړي او ترې امتناع وکړي پيژندلو ته اړ دی، نو ددې لپاره چې د څارنوالی په شرعي قانوني حيثيت او همدارنګه د څارنوالی اوسنې وضعيت، فعاليت، دندو او اجرااتو باندې پوه شو له علمي او عملي نظره يې اهميت بيانوو.

زمونږ ددې ليکنې څخه هدف د څارنوالی او څارنوال اړوند معلومات او په نړۍ کې جزايي قضيو ته مختلفو محاکماتي سيتمونو کې د څارنوالي د فعاليت او موقف واضح کول او د څارنوالی د ځايګاه تثبيت کول دي. همدارنګه ددې ليکنې په ترڅ کې په افغانستان کې د څارنوالی تاريخي رول باندې رڼا اچولو سربيره د افغانستان آسلامي آمارت دويمه دوره کې د څارنوالی په فعاليت رڼا اچول او د څارنوالی وضعيت روښانه کول دي. او هغو پوښتنو ته ځواب ورکول کومې چې د ټولنې عامو وګړو، قاضيانو، څارنوالانو او پوليسو په ذهنونو کې د څارنوالی د ارګان اړوند ګرځي را ګرځي. اړوند پايليک مو په دريو فصلونو

[1]. قرآن کريم، [الحجرات،اية ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې ویشلي ده چې په لمړي فصل کې څارنوالۍ پیژنده، په دویم فصل کې د څارنوالۍ رول په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې او په درېیم فصل کې د څارنوالۍ اوسني وضعیت ته کتنې باندې بحث شوی.

الف ـ د څېړنې اهمیت

ددې څېړنې اهمیت په لاندې نقاطو کې بیانولی شو:

۱-دا چې انسان یو ټولنیز مخلوق ده او پرته له ټولنې ژوند ژوند ممکن نده نو دا اړینه موضوع ده چې د انسانانو ترمنځ شخړې او منازعات یو داسې قانون یا چوکاټ په اساس وڅېړل شي چې د دوي د غوښتنو مطابق وي چې دغه دنده څارنوالي ترسره کوي.

۲- بل دا چې څارنوالۍ هغه بنسټ ده چې د جزایي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجدید نظر کې رول لري نو له اهمیت څخه خالي نده چې وڅېړل شي.

۳-څارنوالۍ په ټولنه کې جنایي عدالت تامینوي، د څارنوالۍ په شتون سره د مظلومانو حقوق تامینږي.

۴- لدې کبله د څارنوالۍ موضوع اهمیت لري چې د شخص د مجرمیت او عدم مجرمیت سرنوشت ټاکل کیږي.

۵-څارنوالۍ د تورن پر وړاندې د دولت له حقوقو تامین او دفاع کوي همدارنګه د دولت پر وړاندې د تورن حقوق تامینوي.

ب- د څېړنې ستونزه

دا چې د افغانستان سیاسي نظام له جمهوریت څخه آمارت ته واوښت، نو ټولو حقوقي ادارو کې ګڼ شمیر تغیرات راغلل چې د څارنوالۍ ارګان هم ترې مستثنا نه وه. نو ومو غوښتل چې د څارنوالۍ تشکیل او د فعالیت ډول یې د اسلامي امارت په دوره کې وڅېړو او هغو پوښتنو ته ځواب ووایو کوم چې اوسمهال د څارنوال اړوند شتون لری.

ج ـ د څېړنې موخې

ددې څېړنې موخې عبارت دې له:

۱- د څارنوالۍ د واقعي معنا او مفهوم تثبیت او تشخیص کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- قاضیانو، څارنوالانو، مدافع وکیلانو او پولیسو د څارنوالی سره لا ډیر اشنایي کول.

۳- د څارنوالی د ارګان د عملي کړنو او قانوني موادو برسي کول او ښودل چې تر کومې کچې پورې قانون تطبیق کیږي.

۴- دا ثابتول چې ایا څارنوالی په عمل کې د قانوني ښودل شوي استقلال سره سم استقلال لري او کنه؟

۵- د لیسانس دوري د فراغت سند د تر لاسه کولو لپاره تر څو یې له امتیازاتو څخه برخمن شي.

۶- د ټولو هغو پوښتنو ځواب کول چې اوسمهال د څارنوالی د ارګان اړوند شتون لري.

د- د څیړنې اړوند پوښتنې

په دې څیړنې پورې اړوند لاندې پوښتنې ځواب کیږي لکه:

۱- د یو نظام او حکومت په اډانه کې د څارنوالی د شتون څه اهمیت لري؟

۲- آیا اوس مهال څارنوالی اداره د افغانستان اسلامی امارت په اساسی تشکیلاتو کې ځای لری؟

۳- د اسلام له نظره څارنوالي او فعالیت یې د یو نظام په عدلي سکتور کې شرعی جواز لری؟

۴- دمګړی د تحقیق، قضائی تعقیب او د حکم تنفیذ څخه نظارت چې د څارنوالی له بنسټیزو دنده او واکونو څخه وه د چا او کومې ادارې لخوا تر سره کیږی؟

۵- د لوی څارنوالی تشکیل په څه ډول دی. کومې مرستیالی او ریاستونه تشکیل کې لري؟

ه- څیړنې د اختیار لاملونه:

۱-ددې موضوع روښانه کول چې د څارنوالی ارګان د کومو موخو د تعقیب او تر لاسه کولو لپاره جوړ شوي ده؟ او آیا دغه موخې په عمل کې تر لاسه کیږي او کنه؟

۲-ددې موضوع روښانه کول چې آیا اوس مهال(د افغانستان اسلامي امارت دویمه دوره) کې د څارنوالي ارګان شتون لري او کنه؟ او آیا عملاً فعالیت ترسره کوي؟

۳-او همدارنګه دا په ګوته کول چې آیا څارنوالي خپل استقلالیت ساتلی ده او کنه؟ که ساتلی ده نو تر کومې کچې پورې استقلالیت ساتلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- د څېړنې کړنلاره

ددې لپاره چې زمونږد پایلیک عنوان د (ځارنوالۍ پېژندنه او اوسنې وضعیت ته یې کتنه) ده، نو اړونده عنوان په دوه برخو ویشل شوي ده، چې لمړي برخه یې د ځارنوالۍ پېژندنه ده. نو پدې برخه کې د څېړنې غوښتنه دا وه چې باید کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده وشي. ځکه چې د ځارنوالۍ په اړه ډېر مواد په کتابونو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري. همدارنګه د ځارنوالي پېژندنې په برخه کې مو د قران کریم له مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه د څېړنې د غښتلتیا لپاره استفاده کړې ده. د پایلیک د عنوان دوهمه برخه د ځارنوالۍ اوسنې وضعیت ته کتنه ده، نو دې برخې میداني څېړنې ته اړتیا درلوده نو مونږ هم پدې برخه کې میداني څېرنه ترسره کړې ده، چې ځارنولانو، قاضیانو او اړونده برخه کې د مسؤلو اشخاصو سره د مرکې له لارې او د ټولپوښتنو له لارې مو اړوند معلومات تر لاسه کړي دي.

۱-ددې لپاره چې د نوموړي موضوع ښه روښانه شي او د لوستونکو د لا ښه فهم وړ وګرځي په اړینو فصلونو،مبحثونو،جزونو او فقرو باندې ویشل شوي ده.

۲-لیکنه د هغه د اصلي ماخذونو او منابعو سره ذکر شوي ده.

۳-د ماخذونولیست د کتاب سبز یا شین کتاب په میتود ترتیب شوي ده.

۴-په څېرنه کې د کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده شوي ده.ځکه د ځارنوالۍ په اړه ډېر مواد په کتابونو،مجلو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري.

۵- همدارنګه د مسؤلو اشخاصو سره د مرکو له لارې مو د ځارنوالۍ اوسنې وضعیت په اړه معلومات ترلاسه کړي دي.

۶- په موضوع کې مو هغه اصطلاحات چې پېژندلو ته یې اړتیا درلوده، لنډه پېژندنه یې د هماغه صفحې په لمن لیک کې د ماخذ په ذکر کولو سره واضح شوي ده.

۷- د لیکنې پر مهال که له کومې سنې څخه یادونه شوي هغه مو ددغه () قوسونو په منځ کې لیکلې ده.

۸- د قوانینو مادې مو د دغه«» قوسونو په منځ کې لیکلې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمـــړی څـــپرکی

د څـــــارنوالي پيـــژندنه

دا فصل مو په اوو مبحثونو باندې ويشلي ده چې لمړي مبحث کې د څارنوالۍ پيژندنه، په دويم مبحث کې د څارنوالۍ مشروعيت، دريم مبحث کې د څارنوالۍ موخې، څلورم مبحث کې د څارنوالۍ دندې، پنځم مبحث کې د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل ، شپږم څارنوال پيژندنه، اووم مبحث کې د څارنوالۍ تاريخې بهير د افغانستان په قوانينو کې در پيژنو.

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پيژندنه

لمړی مطلب- لغوي تعريف: څارنوالۍ د فارسي کليمې له دادستان سره مشابه يوه پښتو کله ده،[2]چې د څارني څخه اخيستل شوي ده چې په دري ژبه کې د نظارت، ليدني، تدقيق او پلټني ته ويل کيږی.[3]

د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې څارنوالۍ ته (النيابته العامه) او په عامه معنی ورته مکتب المدعي العام ويل کيږي.

د انګليسي ژبې معادل مفهوم يې (The Department of the Public Prosecution) دی او په ايراني فارسي ژبه کې څارنوالۍ ته دادستان ويل کيږي.

دوهم مطلب - اصطلاحي تعريف: اصطلاحاً څارنوالۍ ته د تحقيق ديوان ويل کيږي، چې عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چاروکو، واکمنانو، دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعاليتونو باندې څارنه کوي تر څو د قانون له حکمونو او شريعت څخه سرغړونه ونه وکړي.

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دويمې فقرې څارنوالۍ داسې تعريف کړي ده:[4]

(څارنوالۍ د اجرائيه قوې يوه برخه ده چې په خپلو اجرااتو کې استقلاليت لري، تشکيل، صلاحيت او د اجرااتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظيم کيږي.)

څارنوالۍ يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پاېه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولني د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

---

[2]. عميد حسن (۱۳۸۵).فرهنګ عميد فارسي، موسسه انتشارات کبير،تهران ميدان استقلال،جلد اول،ص ۵۰۹.

[3]. دادستان قايمونکی يا دا چې د يو حق له بل جانب څخه واخلي په اصطلاح کې دادګستري عبارت دي د دولت له نمايندګي څخه په قضا کې د مجرمينو په وړاندې چې دعوي ليک وړاندې کوي.

[4]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جريده،۱۳۴ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مبحث: د څارنوالی بنسټ مشروعیت

لمړي مطلب: د اسلامي شریعت له نظره د څارنوالۍ مشروعیت

د څارنوالۍ مشروعیت د قرآن کریم مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه ثابت ده چې په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

الله تعالي د قرآن کریم سورت الحجرات شپږم نمبر ایت مبارک کې فرمایلي دي:

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[5]

ژباړه: اې مومنانوکه کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

همدارنګه سردار کونین حضرت رسول اکرم (ص) فرمایي:(التثبت من الله و العجلت من الشیطان).

ژباړه: تثبیت او د یوې خبرې څېړنه د الله تعالي حکم ده او عجله کول د شیطان امر ده.

همدارنګه فقهي قاعده وجود لري چې وایي:

(فواجب التمحیص و المحص التمیز الظن الباطل من الظن الصادق).

ژباړه: د باطل یعني دروغجن او صادق ګمان یا ظن تر منځ توپیر کول واجب دي.

که چیرې اسلامي تعلیمات او تاریخ مطالعه کړو نو د څارنوالۍ بنسټ پورې اړوند فعالیتونه په اندول ډیرې قضایاوې تر سترګو کیږي، چې د اسلامي تاریخ بنسټ ایښودونکو او د وخت نومیالیو چاړواکو د څارنوالي نوم په تفکیک سره اړوندې چارې په لا مثاله بڼه ترسره کړي دي چې ځینې بیلګې په لاندې ډول سره ذکر کوو.

هغه څوک چې په لمړي ځل لپاره یې په اسلامي دولت کې د ولایت المظالم اوسني څارنوالۍ ته ورته ارګان فعالیتونه ترسره کړي دي، هغه حضرت محمد مصطفي (ص) وه. کله چې د حذیفي قبیلي خلک د مسلمانانو د سپه سالار خالد بن ولید (رض) ته تسلیم شول، نو ځینې خلک د خالد بن ولید د کورنۍ لخوا ووژل شول نو رسول الله (ص) د حذیفي قبیلې د خلکو د حقوقو د دفاع په خاطر باندې او د مختل شوي نظم د بیا اعادي لپاره د وژل شویو کسانو په سر د حذیفي قبیلې ته دیت ورکړ.

کله چې د حضرت عمر فاروق(رض) د خلافت دوره شروع شو، نو د نن ورځې حقیقي او واقعي مسولیت شناس او سالم وجدان لرونکي څارنوال اړوند فعالیتونو بیلګې شتون لري. کله چې د قبطي زوي او د مصر د والي د زوي عمرو بن العاص ترمنځ مسابقه ترسره کیږي چې په پاي کې د مصر د والي زوي عمرو بن العاص شکست خوري، نو په نتیجه کې د عمرو بن العاص د قبطي د زوي په وهلو او ټکولو باندې پیل کوي او هغه ته پیغور ورکوي، نو هر کله چې د حج د فریضې د مراسم ادا کولو ورځې راځي نو د قطبي زوی یاده قضیه حضرت عمر فاروق (رض) ته کوي او له هغه څخه شکایت کوي چې حضرت عمر فاروق(رض) عمرو بن العاص را غواړي او په عام محضر کې قصاص کوي.

همدارنګه د امویانو په دوره کې د عبدالمالک بن مروان زوي د مظلومانو د شکایتونو اوریدلو لپاره ځانګړي ورځ منتخب کړي وه، او د شکایتونو د رسیدني او څیړني لپاره به عملي اقدام کاوه. چې ښه بیلګه یې عمر بن عبدالعزیز(رح) وه. حضرت عمر بن عبدالعزیز(رح) د عدالت د ټینګښت لپاره د بني

[5] قرآن کریم، [الحجرات،اية ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیه په نوم قبیلې په وړاندې داسې مبارزه وکړه چې د مالونو په برخه (بیت المال) کې د یادې قبیلې له خوا غیر مشروع ګټې اخیستنې په مقابل کې کلک ودریده او د هغوي له لورې اخیستل شوي مالونه بیرته اخذ او خزانې ته مسترد کړل او تر څنګ دوي خزانې ته د مالیاتو په ورکړې باندې مکلف وګرځول. چې د وخت غوره عدالت ټینګښت په سبب عمر بن عبدالعزیز(رح) ته د عمر ثاني لقب ورکړل شو. او د پنځم خلیفه په نوم هم یادیږي.

نوټ: د اسلام له نظره د څارنوالۍ مشروعیت په اړه مکمل بحث د اسلام په محاکماتي نظام کې ترسره شوي ده. چې په دویم څپرکي کې شتون لري.

دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعیت

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دویمې فقرې څارنوالۍ داسې تعریف کړي ده:

څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې په خپلو اجرااتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجرااتو څرنګوالی د قانون له لورې تنظیم کیږي.[6]

څارنوالۍ د اجراییه قوی یوه برخه ده، چې په خپلو اجراآتو کې خپلواکه او د قانون د حکمونو تابع ده، چې اساسي دندې یې عبارت دې له: لمړی د ټولو جرمونو تحقیق، د جزایي دعوي اقامه او په محکمه کې د تورن پر خلاف د هغه د دوسیې تعقیبول، دویم د جرم د تحقیق او د محکمو قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادۍ د سلب د ځایونو څارنه.[7]

دریم مبحث: د څارنوالۍ موخې

د څارنوالۍ موخې عبارت دې له:

۱-د جزایي دعوي اړوند حقیقي او ریښتینې تحقیق ترسره کول.

۲-د څارنوالۍ په تشکیل او ترکیب پورې د ټولو چارو ترسره کول.

۳-په محکمه کې د تورن په خلاف د جزایي دعوي اقامه کول.

۴-د جزایي دعوي په برسې کې د خنډ او ځنډ مخنیوی کول.

۵-د مظنون او متهم خلاف د تورن لیک یا اتهامنامې او صورت دعوي ترتیب کول.

۶-د جزا تطبیق، محابسو او توقیف ځایونو څخه څارنه او نظارت تر سره کول.[8]

همدارنګه د افغانستان تیر اسلامي جمهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون ۲ ماده د څارنوالۍ د موخو په اړه داسې صراحت لري[9]

۱-د څارنوالۍ په تشکیل پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

---

[6]. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[7]. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکیل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جریده، ۳ ماده.

[8]. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمویل کننده:اداره حاکمیت قانون و مبارزه با مواد مخدر بین المللي، وزرات خارجه امریکا(INL)و تطبیق کننده،بنیاد آسیا،ص ۱۴۵.

[9]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-د څارنوالۍ په واکونو او دندو پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

۳-د قانون د ټینګښت او د عدالت د تامینولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازادیو ساتنه کول.

۴-د څارنوالۍ د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظیمول.

۵-د څارنوالانو په جزایي او تادیبي مسولیت پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

څلورم مبحث: د څارنوالۍ دنــدې

پدې هکله د څارنوالی د واک او تشکیل قانون (۳) ماده د څارنوالۍ د اساسي دندو په اړه په لاندې ډول صراحت لري، چې اساسي دندې عبارت دې له:[10]

۱-د ټولو جرمونو څیړل او د جزایي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقیبول.

۲-د جرم د تحقیق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادي د سلب ځایونو څارنه کول.

پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکیل

د مرکزي څارنوالي ادراي (لوی څارنوالي) تشکیلات عبارت دې له: لوی څارنوال، څلور مرستیالي اداري د(جرایمو تحقیق، قضایي تعقیب، اداري او عسکري) امورو کې، په مختلفو امورو کې پنځلس ریاستونه، د مشاورینو بورد او عالي شورا څخه عبارت دي. څارنوالي ادره د کارونو د ښه تنظیم او غوره اجرااتو لپاره عالی شورا د لوی څارنوال تر ریاست لاندې، مرستیالان او د ۱۵ ګونو ریاستونو رئیسان لري.[11]

پدې اړه د افغانستان تیر اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون (۶) ماده په لاندې ډول صراحت لري:[12]

د څارنوالۍ اداره له لاندې برخو جوړه ده:

۱-د سترې محکمې څارنوالۍ.

۲-د استیناف محکمې څارنوالۍ ګانې.

۳-د ابتدائیه محکمې څارنوالۍ ګانې.

لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالۍ

دغه څارنوالۍ د اداري په مرکز کې فعالیت کوي چې د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون د (۶) مادې پر بنسټ منځ ته راغلې ده. د سترې محکمې څارنوالۍ د لاندې برخو لرونکې ده:[13]

۱ـ د عمومي جزاء څارنوالۍ.

---

10. پورتني ماخذ،د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۳ ماده.

11. IL_F . بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلینیک های حقوقی بنیاد،دیپارتمنت تعلیمات بین المللی حقوقی،کابل،ص ۱۴۵.

12. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي ، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۶ ماده.

13. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي ، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د عامه امنیت په خلاف د جرمونو څارنوالی

۳ـ د کورني او بهرني امنیت په خلاف جرمونو او د ملي امنیت د منسوبینو د وظیفوي جرمونو پر خلاف څارنوالی.

۴ـ د وسله والو ځواکونو ،پولیسو، د ملي امنیت موظفینو او د عسکری تشکیلاتو لرونکو نورو ادارو وظیفوي جرمونو پر خلاف څارنوالی.

۵ـ د اداری فساد د جرمونو څارنوالی.

۶ـ دمخدره موادو او مسکراتو د جرمونو څارنوالی

۷ـ اطفالو د جرمونو څارنوالی.

لمړي جز: د ستري محکمې د څارنوالي دندې

د څارنوالی د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۱۸) مادی په استناد سره د سترې محکمې د څارنوالي دندې عبارت دې له:

۱-د استیناف محکمو په پریکړو باندې اعتراض او یا فرجام غوښتنه او یا له هغه څخه انصراف

۲- د فرجام غوښتنې په مرحله کې د قضیې تعقیب او په ستره محکمه کې تجدید نظر کول

۳-د سترې محکمې د اړوند دیوانونو د قضایی مستشارانو شفاهي او تحریري پوښتنو ته معلومات او توضیحات ورکول دي.

۴- د ټولو هغو دندو ترسره کول چې د لوې څارنوال لخوا محولیږي.

دوهم مطلب: د استیناف څارنوالۍ

د هر ولایت په سطحه یوه د استیناف څارنوالۍ شتون لری.[14] چې خپلې دندې د قانون د حکمونو مطابق ترسره کوي. استیناف څارنوالۍ لاندې برخې لري:

۱ـ د جرمونو د تحقیق څارنوالۍ.

۲ـ د قضایی تعقیب څارنوالی

۳-د اجراآتو په تحقیق د نظارت څارنوالی، د حکمونو تنفیذ، د ازادۍ د سلب ځایونه.[15]

لمړي جز: د استیناف څارنوالۍ دندې

د څارنوالۍ د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۲۱) مادې په استناد سره د سترې محکمې د څارنوالي دندې عبارت دې له:[16]

---

[14]. پورتنې ماخذ، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون،۱۹ ماده.
[15]. (۱۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۹.
[16]. پورتنې ماخذ،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-په اجراآتو باندې نظارت او د هر ولايت د اړوندې حوزې د تحقيق يا څارنې د مراجع په اجراآتو کې قانونيت.

۲-دابتدائيه څارنواليو د قرار او تصميمونو تائيد يا رد، د ابتدائيه محکمې په صادر شوي حکم استيناف غوښتنه، انصراف يا ډده کول.

۳-استيناف محکمو په صادر شويو فيصلو باندی اعتراض، د قضيې څارنه کول او تعقيب په استينافي مرحله کې.

۴- د خلاص شوی متهم د توقيف غوښتنه يا د تورن کس توقيف تمديد د محاکمې په جريان کې احتياطي تدابيرو مطالبه او غوښتنه.

۵-د مجازاتو د تنفيذ او د مالي تعويض يا بدل د تضمين په منظور.

درېيم مطلب: د ابتدايه څارنوالی

د ولايت په مرکز، ولسواليو او ښاري ناحيو کې موازي له ابتدايه محکمو يا د محکمو د جزايي ابتدايي ديوانونو سره موازي د استيناف د اړوندې څارنوالی تر لاس لاندې جوړيږي، چې د لاندې برخو لرونکي ده:[17]

۱- د جرمونو د څېړنې(تحقيق) څارنوالی.

۲- د قضايي څارنې(تعقيب) څارنوالی.

۳- د حکمونو د تنفيذ د مرجعو په اجراآتو د نظارت څارنوالی.

۴- د اداری کارکونکو څارنوالی.

لمړي جز: د ابتدائيه څارنوالی دندې

د څارنوالی د اداری د تشکيل او صلاحيت د قانون د(۲۷) مادې په استناد سره د ابتدائيه څارنوالي دندې عبارت دي له:[18]

ابتدائيه څارنوالی د ولايت د استيناف د څارنوالی د رياست لاندې، دمحکمو د ټولو جزايي قضيو د جرمونو څېړنه يا تحقيق او قضايي څارنه په غاړه لري. مګر دا چې قضيه د قانون د حکم سره سم د دوي په واک اوصلاحيت کې نه وي.

[17]. پورتني ماخذ،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۶.

[18]. (۷) ګڼه لمنليک ته دي مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکيل قانون، ۲۷ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم مطلب - د څارنوالي د عالي شورا دندې: د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون (۹) ماده د د عالي شورا دندې او واکونه روښانه کوي چې مهم عبارت دي له:[19] د لويې څارنوالي د پاليسي او کاري پلان تصويبول، د څارنوالانو د کادري او مسلکي امتياز د درجې تثبيت او لوړول او د هغه تصويبول، د څارنوالۍ د تشکيل او کلنۍ بوديجې د طرحې تائيد، د څارنوالي اداري پورې د نورو اړوندو چارو څېړل چې لوی څارنوال يې عالی شورا ته محولوي.

پنځم مطلب - د لوی څارنوال دندې:

د څارنوالۍ اداري په راس کې لوی څارنوال شتون لري چې لاندې دندې پرمخ وړي:[20]

۱-په مرکز او ولايتونو کې تر لاس لاندې ادارو رهبري او د قانون د حکمونو مطابق د هغو اجراآتو څارنه.

۲-د څارنوالۍ د اداري د عالي شورا رياست.

۳-د قانون له حکمونو سره سم تر اغيز لاندې څارنوالوالانو او ادارو ته د اوامرو لارښونو صادرول.

۴-د قانون له حکمونو سره سم د متهمينو پر ضد د تعليق، ممنوع الخروج، مالي او نورو احتياطي تدابيرو نيول او د هغو رفع کول.

۵-د قانون د حکمونو مطابق د نوو دلايلو د څرګنديدو په سبب په جزايي موضوعاتو کې د محکمو پر قطعي پريکړو باندې د نوې کتنې غوښتنه.

۶- په جزايي موضوعاتو کې د سترې محکمې د ديوانونو پر قطعـي پرېکړو باندې د نوې کتنې په اړه د شورۍ د فوق العاده غونډې د جوړېدو په اړه د سترې محکمې عالي شورۍ ته د وړانديز وړاندې کول.

۷- په جزايي قضيو او نورو موضوعګانو کې د نوې کتنې په اړه د سترې محکمې د عالي شورۍ په قضايي غونډو ـې د هغې شورۍ د غوښتنې پر بنـاء ګډون کول.

۸-- د اړتيا په صورت کې لـه يـوې څارنوالۍ څخه بلې څارنوالۍ ته د تحقيق د واک سپارل.

۹- د قانون د حکمونو مطابق د سترې محکمې عالي شوري ته په جزايي قضيو کې د محکمې د بدلولو وړانديز.

۱۰- د څارنوالانو او نورو کـارکوونکو مقررول، تبديلول، ترفيع، تقاعد، انفکاک او د استعفي منل او يا د قانون د حکمونو مطابق واکمنو مراجعو ته د هغو وړانديز کول.

۱۱- د مظنونينو، متهمينو او مجرمينو د حقوقود رعايت څارنه.

۱۲- ملي شوري او عندالمطالبه جمهور رئيس ته د څارنوالۍ د اجراآتو د رپوټ وړاندې کول.

۱۳- د قانون د حکمونو مطابق د نـورو چارو سرته رسول.

---

[19]. (۱۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۸.
[20]. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون،۱۱ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مطلب د څارنوالی د اداري د مرستالانو دندې او واکونه:

د څارنوالی د واک او تشکیل قانون د (۱۲) مادې په استناد سره هره یوه مرستیاله ادره د مشخصو دندو لرونکې ده او د لوی څارنوال تر لاندې کار کوي.

۱-د جرمونو د تحقیق په چارو کې د څارنوالی د ادارې مرستیالی دندې او واکونه:

د تحقیق په چارو کې مرستاله اداره یو لړ دندې په غاړه لري چې د قانون د حکمونو مطابق پرمخ وړي. دغه دندې عبارت دي له، په قانوني موده کې د تحقیق د چارو مخ ته وړل او د قانون مطابق د دندو اعمال، د متهمینو د توقیف قانوني والي په هکله د څارنوالانود تصمیم څارنه، د مظنونیو او متهمینو له بې برخلیک توب څخه مخنیوی لپاره څارنوالانو ته لارښونه کول، لوی څارنوال ته د ریپوټ وړاندې کول، لوي څارنوال ته د متهمینو د تعلیق او ممنوع الخروج حالت او نورو احتیاطي او مالي تدبیرونو وړاندیز کول.

۲-د قضایي تعقیب چارو کې د څارنوالی د ادارې مرستیالی دندې او واکونه:

د مرکز او ولایتونو د استیناف څارنوالیو د اجرااتو رهبري او سازمانول، په پورته یادشویو څارنوالیو د ریاست د نیول شویو تصمیمونو په هکله ملاحظه او د تصمیم نیول، په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو نشتوالي په صورت کې د استیناف محکمو او سترې محکمې پریکړو تائید په اړه تصمیم نیول، او په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو شتوالي په صورت کې د استیناف محکمو پریکړو باندې اعتراض کول او د سترې محکمې اړوندو دیوانونو ته وړاندې کول.

۳-په عسکري چارو کې د څارنوالی د ادارې مرستیالی دندې او واکونه:

د قانون سره سم په مرکز او ولایتونو کې د عسکري څارنوالانو او د اجرااتو رهبري، د سترې محکمې د عسکري دیوان د استیناف محکمو پریکړو په هکله تصمیم نیولو د عسکري څارنوالانو په اجرااتو کې د قانونیت د رعایتولو مراقبت، استیناف عسکري محکمو په پریکړو قناعت او یا اعتراض تصمیم، د استیناف عسکري محکمو په پریکړو اعتراض د سترې محکمې دیوان ته وړاندې کول.

۴- د ادارې مرستیالی، لاندې دندو او واکونو لرونکې دي:

د څارنوالی د بودیجې ترتیبول، د څارنوالانو ذاتي چارو تنظیم، د څارنوالی د بودیجې تطبیقول، د څارنوالانو ستاژ دورې تنظیم، د څارنوالی د منقولو او نا منقوله شتمنیو ساتنه او مراقبت، د لوی څارنوال تر لاس لاندې ادارو د مالي او تدارکاتي خدماتو وړاندې کول، نور ریاستونه دندې د قانون مطابق ترسره کړي.

مخکې لدې چې د څارنوال اړوند نورو موضوعاتو باندې بحث وکړو په لنډ ډول په څارنوال باندې رڼا اچوو، ځکه چې د څارنوالی اړوند مهم کارونه څارنوال ترسره کوي نو د څارنوال لنډه پیژندنه کوو:

شپږم مبحث: د څارنوال پیژندنه

څارنوال هغه شخص ته ویل کیږي چې د حکومت لخوا د قانون مساویانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي. او یا هر هغه مامور چې زمونږ د هیواد د څارنوالی په مسلکي برخه کې دنده ترسره کوي څارنوال بلل کیږي.

څارنوال ته د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې ثابت العام یا مدعي العموم او په انګلیسي ژبه کې ورته (Public Prosecutor) وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصطلاح کې د څارنوالۍ هر یو مسلکي کارکوونکي ته څارنوال ویل کیږي. او یا په بل عبارت هغه شخص ده چې د قانون د حکومونو سره سم د جرمونو د څیړنې او د محکمې په وړاندې د تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري څارنوال بلل کیږي.

غوره تعریف داسې کولای شو چې څارنوال هغه حقیقي شخص ده چې د قانون په رڼا کې د شکمن او تورن اړوند نسبت کړای شویو جرایمو څیړنه او د ذیصلاح محکمې په وړاندې تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري. او یا دا چې هغه حقیقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن لیک د ترتیب شروع بیا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړي.

څارنوال په بیلابیلو پړاوونو کې په لاندې ذکر شویو نومونو باندې یاد شوي ده:

۱-عمومي (مدعي العموم)

۲-د جرم د ثابتولو وکیل (وکیل اثبات جرم)

۳- د الله تعالی د حق مدعي(مدعي حق الله)

۴-د دعوي وکیل(وکیل دعوی)

۵-د بادشاه وکیل(وکیل بادشاه)

د جرم د ارتکاب په اړوند جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د مختلفو قوانینو لکه د څارنوالۍ د تشکیل او واک قانون د جزایي اجرااتو موقت قانون او همدارنګه د (۱۳۹۳) کال رسمي جریده ۱۱۳۲ ګڼه جزایي اجرااتو قانون د احکامو په نظر کې نیولو سره د څارنوالۍ ارګان د اړوندو فعالیتونو د اجرا کولو ذیصلاح اشخاصو ته د مستنطق او څارنوال اصطلاح کارول شوي ده، لکه د څارنوالي د تشکیل او واک قانون په (۴۱) ماده کې همدغه اصطلاعات کارول شوي دي چې اړونده فعالیتونه یې هم سره توپیر لري پدې معنا چې په یو مطروحه جزایي دعوه کې مستنطق د تحقیق او څارنوال چې په محکمه کې د متهم د تعقیب چارې مخ په وړاندې وړي نو له دې زاویې څخه ویلای شو چې څارنوال په ۲ ډوله دي:

لمړي- مستنطق چې د تحقیق څارنوال هم ورته ویل کیږي.

دوهم- د تعقیب څارنوال چې د څارنوالي د تشکیل او واک قانون دغه اصطلاح کارولي ده.

خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالۍ کدرغړي پیژندل کیږي. او د مساوي حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن دي. پدې مناسبت د څارنوالانو د ښه پیژندلو لپاره دواړه بیلابیل در پیژنو:

لمړی مطلب: د تحقیق څارنوال(مستنطق)

د تحقیق څارنوال د هغه څارنوال څخه عبارت دې چې د جرمي قضیې په اړه د مظنون څخه پلټنه او تحقیق تر سره کوي او د جرم اړوند اثار او مدارک راټولوي.[21]

د جرم د ارتکاب پر بنسټ د ټولنې د تلف شوي نظم د بیا اعادې لپاره د دولت له هغه نماینده څخه عبارت ده چې جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د تحقیق مرحلې پورې اړوندې چارې لکه: څارنوال ته د پولیسو لخوا د محول شوې قضیې هر اړخیزه څیړنه او بیا ددې څیړنې پر بنسټ د جزایي

[21]. حفیظ الله دانش(۱۴۰۰).جزا محاکماتو اصول،کابل،نوی مستقبل خپرندویه ټولنه،ص ۹۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوي تحریک، مظنون توقیف، د مظنون او متضر څخه تحقیقات، د اتهمنامې یا تورنلیک ترتیب، د دوسیې حفظ کول او همدارنګه نورې اړوندې چارې پر غاړه لري.

دوهم مطلب: د قضايي تعقیب او نظارت څارنوال

د جرم د ارتکاب په اساس د ټولنې د له منځه تللي نظم د بیا ځلې اعادې لپاره د دولت په استازیتوب هغه شخص څخه عبارت ده چې د جزايي دعوي د څېړلو په برخه کې د قضايي تعقیب مرحلې پورې اړوند چارې لکه: د تحقیق څارنوال لخوا ترتیب شوي دوسیې تدقیق کول، پدې معنا چې د هغه ترتیب شوي تورن لیک او تحقیقات تائید او یا هم مسترد کړي د تائید په صورت کې د صورت دعوي ترتیب په محکمه کې د تورن تعقیب او د هغه پر خلاف ژر تر ژره دعوه اقامه کول پر غاړه لري.

دریيم مطلب: د څارنوالانو دندې

پدې برخه کې به لمړي د تحقیق څارنوال دندې او بیا به د تعقیب څارنوال دندې واضح کړو. ځکه چې د دواړو دندې یو له بل سره په ځینو برخو کې توپیر لري.

لمړي جز:د تحقیق څارنوال دندې

۱-د جرم په اړه باندې تحقیق کول.

۲-د دوسیې څېړنه تر سره کول.

۳-د اړتیا په صورت کې د هغه مظنون نیول چې لا تر اوسه پورې نیول شوي نه وي او د هغه مظنون خوشې کول چې بیګناه ثابت شي.

۴-د مظنون د حقوقو اعلان کول.

۵-د تحقیق اجرات ترسره کول.

۶-د تحقیق بشپړول او د د تعقیب څارنوال ته دوسیې سپارل.

دویم جز: تعقیب څارنوال دندې

۱-د دوسیې څېړنه ترسره کول.

۲-د صورت دعوي ترتیب کول.

۳-په ټاکلي وخت باندې د اجرااتو بشپړول او ابتدائیه محکمې ته د دعوې د اقامه کولو په موخه باندې د دوسیې سپارل.

څلورم مطلب: د څارنوالانو د استخدام شرایط

د څارنوالی د واک او تشکیل قانون په (۲۸) ماده کې اړوند شرایط ذکر کړي دي چې عبارت دي له:[22]

۱-د افغانستان تابعیت درلودل.

۲-لږ تر لږه د حقوقو یا شرعیاتو له پوهنځي څخه د لېسانس سند تر لاسه کول.

[22]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون،۲۸ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-له مدني حقوقو څخه نه محرومیت.

۴-په سیاسي ګوندون کې نه غړیتوب.

۵-له اداري فساد، عمدي جنحې یا جنایت په جرمونو باندې نه محکومیت.

۶-په مخدره موادو باندې نه روږدیتوب.

۷-د ۲۴ کلنۍ سن بشپړول.

۸-د څارنوالۍ د ستاژد دورې بشپړول یا د حقوقي او قضایي زده کړو د مرکزونو د ستاژ د دورې بشپړول.

ټول څارنوالان د هویت ځانګړي کارت لرونکي دي چې د څارنوالۍ د عالي شورا لخوا تصویبېږي او د اړوندې دندې د اجرا په وخت کې وړاندې کیږي.[23]

پنځم مطلب: د څارنوال صلاحیتونه

د افغانستان د جزایي اجرااتو د قانون له مخې څارنوالان د دندې د اجرا کولو په وخت کې ډیر صلاحیتونه لري چې ځینې یې مونږ دلته ذکر کوو:[24]

۱-د مظنون توقیف کول او یا خوشې کول.

۲-د پولیسو د اجرااتو د اصلاح غوښتنه کول.

۳-د قضایي ضبط مراجعو څخه د نویو دلایلو د را ټولولو غوښتنه کول.

۴-د محکمې په پریکړه باندې اعتراض ترسره کول.

۵-اړونده دوسیه حفظ کول.

۶- د څارنوال لخوا د جلب او احظار امر صادرول.

شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسیپونه

څارنوال د دندې د ترسره کولو پر مهال باندې مکلف ده چې ځینې قواعد او پرنسیپونه په نظر کې ونیسي چې له ځینو څخه په لاندې توکه باندې یادونه کوو:

۱- د خپواکي پرنسیپ: پدې معنا چې څارنوال به په خپلو اجرااتو کې بشپړه خپلواکي په پام کې نیسي.[25]

۲-د بې پرې والي پرنسیپ،: دې معنا چې څارنوال به د د دعوي د هیڅ لورې پلوي نه کوي.[26]

۳- د څارنوال د اجرااتو د چټکتیا پرنسیپ: دغه پرنسیپ پدې چې معنا څارنوال باید خپل اجراات په ټاکلي موده کې چې قانون ورته ټاکلي ده بشپړ کړي. په اجرااتو کې چټکیتا د عادلانه محکمې د شرطونو څخه یو اړین شرط ده.د افغانستان د جزایي اجرااتو قانون په (۱۰۰) ماده کې د د توقیف امر د (۹۹)

---

[23]. پورتني ماخذ،د څارنوالي د واک او تشکیل قانون، ۳۴ ماده.
[24]. د افغانستان جزایي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جریده،۹۲،۸۹،۸۸، ماده.
[25]. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.
[26]. (۲۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، حفیظ الله دانش، ص ۹۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې مطابق د ۷ ورځو څخه تر ۱۵ ورځو پورې تاکلی ده. همدارنګه د جزايي اجرااتو قانون (۱۴۹) مادې هم د دواړو څارنوالانو د کارلپاره تاکلي موده په پام کې نیولې ده.[27]

اووم مطلب - د څارنوال مکلفیتونه

څارنوال د صلاحیتونو په درلودلو سره یو لړ مکلفیتونه چې د هېواد نافذه قوانینو ذکر کړي په غاړه لري، چې د دندې اجرا کولو پر مهال باید فردي عدالت، اجتماعي عدالت او جنایي عدالت تامین ته پاملرنه وکړي. د څارنوال مکلفیتونو د ښه توضیح کولو په خاطر په دریو مرحلو کې څیړو:د تحقیق مرحله، عدلي تعقیب مرحله او د حکم نافذیدو مرحله.

لمړي جز-د تحقیق په مر حله کې د څارنوال مکلفیتونه

که څه هم څارنوال مکلف ده چې د ترسره شویو اجرااتو څخه څارنه وکړي خو اساسي دندې د کشف څخه وروسته د تحقیق په مرحله کې شروع کیږي. د څارنوال مکلفیت د مظنون او متهم په وړاندې د جنایي عدالت تامین ده. د څارنوال مکلفیت د تحقیق په مرحله کې عبارت دي له:

۱-د جرم د پیښیدو څخه اطلاع تر لاسه کول: د تحقیق څارنوال مکلف ده هغه معلومات چې د جرم اړوند ورته رسیږي، د تا ریخ او ساعت په قید کولو سره واخلي او په نږدې وخت کې ورته رسیده ګي وکړي. همدارنګه په مشهود جرم کې څارنوال کولای شي د جرم پیښې ځای ته لاړ شي.[28]

۲- د عدلي تعقیب په پړاوونو کې د څارنوال منع:د جزایي اجرااتو قانون (۱۴) مادې دغه حالات په لاندې توګه ذکر کړي دي:

- په هغه صورت کې جرم د هغه او یا د هغه له خپلوانو څخه د یوه په خلاف ارتکاب شوي وي.
- په هغه صورت کې د تورن د خپلوانو له جملې څخه وي.
- په هغه صورت کې چې په عین قضیه کې د مخه له اړخونو څخه د یوه د مدافع وکیل، قاضي، حقوقي مشاور، اهل خبره یا د شاهد په توګه ګډون کړی وي.[29]

۳-د مظنون او تورن د حقوق څرګندول: د جزایي اجراات قانون د (۸) مادې په استناد سره څارنوال مکلف ده چې مخکې د تحقیق له پیل څخه مظنون او تورن ته د هغه حقوق چې د جزایي اجرااتو قانون په (۷) ماده کې ذکر شوي دي وښایې. همدارنګه څارنوال مکلف ده چې د حقوقو له تفهیم څخه وروسته موضوع په محضر کې درج او د هغوي لاسلیک او د ګوتې نښان واخلي.

هغه مظنون یا تورن چې د عدلي تعقیب پړاو کې په ژبه پوه نشي او یا کوڼ او ګونګ وي څارنوال مکلف ده چې د هغه لپاره ترجمان ونیسي او په هفه صورت کې چې بې بضاعته وي دولت د هغه لپاره ترجمان ونیسی.

۴- د مدافع وکیل غوښتنه: له مظنون یا تورن څخه تحقیق باید د مدافع وکیل په شتون کې صورت ونیسي. د جنایت په جرم کې د د مدافع وکیل لرل اړین دي. د جزایي اجرااتو قانون (۱۵۲) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د جنایت په جرم کې یو تن مدافع وکیل د تورن په مصرف ونیسي. په هغه

[27]. (۲۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د جزايي اجرااتو قانون، ۱۴۹/۱۰۰ ماده.

[28]. پورتني ماخذ، د جزايي اجرااتو قانون،۵۸ ماده.

[29]. (۱۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللى حقوقى افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۵۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت کې چې تورن بېوزله وي، د هغه لپاره د حقوقي مرستو ادارو له لورې هغه ته وکيل يا حقوقي مساعد ونيسي.

۵-تورن ته د جرم انتساب: څارنوال مکلف دی له مظنون سر ه په لمړي برخورد کې د هغه د هويت تثبيت او د هغه د جرمي عمل ارتکاب چې ورته نسبت ورکړل شوی ابلاغ او مدافع وکيل ته د هغه د لاس رسي د خبريدو وروسته يې بيانونه وپوښتي. د مظنون بيانونه چې په محضر کې درج کيږي او عکس او هويت يې په ځانګړي فورم کې درجيږي.[30]

۶- په غير قانوني ډول د بيانونو اخيستلو ممنوعيت: له مظنون يا تورن څخه په هره لاره بيان اخيستل چې د قانون خلاف واوسي اعتبار نلري. څارنوال مکلف ده چې په غير قانوني ډول بيانونو اخيستلو څخه ډډه وکړي. چې د جزايي اجرااتو قانون (۲۲) ماده په دې اړه داسې څرګندونه لري:د قضايي ضبط مامور، څارنوالی او محکمه په هيڅ حالت کې اجازه نلري چې خپله يا د بل شخص له لارې په ناوړه چلند، د مخدره موادو استعمال، اکراه، ځوروني، په مقناطيسي خوب، تهديد او ويرولو او يا د څه ګټې په وعدې سره مظنون يا تورن اظهار يا اقرار ته مجبور کړي. قضايي ضبط مامور، څارنوال مکلف دی د جرم پيښندو او د مظنون يا تورن د الزام د اثبات په اړه متعدد دلايل را ټول کړي.

۷- د پانو او شيانو ضبط منع:څارنوال نشي کولای هغه پاڼې او شيان چې په جرمي قضيې پورې اړه نلري ضبط کړي. څارنوال مکلف ده چې د اړوندو پاڼو او شيانو تر لاسه کولو وروسته پلټنه پای ته ورسوي. همدارنګه څارنوال نشي کولای هغه معلومات افشا کړي چې د دندې پر وخت لاسته ر اوړي دي.[31]

۸-د علی السويه دلايلو راټول: څارنوال مکلف ده چې د جرم د اثبات دلايل او تبريه کوونکي دلايل علی السويه راټول او وارزوي.

۹-د تحقيق د مودې رعايت کول: د جزايي اجرااتو قانون (۱۴۹) مادې مطابق د تحقيق او جزايي دعوي اقامې دعوې موده:

-په قباحت کې تر (۱۰) ورځو پورې.

- په جنحه کې تر (۲۷) ورځو پورې.

- په جنايت کې تر (۷۵) ورځو پورې.

که چيرته تورن تر توقيف لاندې نه وي لوی څارنوال کولای شي د تحقيق او جزايي دعوې د اقامې موده په جنحه کې تر (۹۰) ورځو او په جنايت کې تر (۱۸۰) ورځو تمديد کړي.

۱۰- د تحقيق د محضر ترتيب کول: څارنوال مکلف ده چې د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۱) مادې مطابق د تحقيق د اجرا په وخت کې محضر ترتيب کړي. چې محضر د تحقيق د څارنوال لخوا لاسليک او د کشف محضر له هغه سره ضميمه کيږي. همدارنګه څارنوال مکلف د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۴) مادې مطابق د تحقيق د پای ته رسيدو محضر ترتيب کړي.

---

30. (۲۴) ګنه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د جزايي اجرااتو قانون، ۱۴۸ ماده.
31. پورتني ماخذ، د جزايي اجرااتو قانون، ۱۳۴او۱۳۵ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز-د قضايي تعقيب په مرحله کي د څارنوال مکلفيتونه

د قضايي تعقيب په مرحله کي څارنوال مکلفيتونه عبارت دي له:

۱-د دوسي تدقيق: د قضايي تعقيب څارنوال د دوسيي له تدقيق او او ارزوني وروسته د لزوم په صورت کې د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۸) مادې مطابق لاندې اجرااتو په سرته رسولو باندې مکلف دی:

-په جرم پورې د اړوندو سندونو، مدارکو او شيانو غوښتنه.

-د تورن شخص او د جرم د وصف د ټاکلو په نسبت د نيول شويو اقداماتو د بدلون يا الغا په اړه په کشف او تحقيق پورې د اړوندو اجرااتو په باره کي د قرار صادرول.

-د تحقيق د بشپړتيا او نيمګړتيا د لرې کولو لپاره د دوسيې اعاده.

-په دوسيه کې په درج شويو دلايلو مستند د تورنليک تائيد او د صورت دعوي ترتيبول.

-د تورنليک لغو او د هغه د بيا ترتيب په اړه د قرار صادرول.

- د تورنليک لغو د ددې قانون د حکمونو مطابق د دوسيې حفظ په اړه د قرار صادرول.

۲- د جزايي دعوې اقامه کول:د قضايي تعقيب څارنوال مکلف ده چې د تورنليک د تائيد په صورت کې د تحقيق تولې پاڼې په يوه فهرست کې له جزايي دعوې سره يو ځای واکمنې محکمې ته احاله کړي.څارنوال مکلف دی تورن، مجني عليه، د حق العبد مدعي او د حق العبد مسول محکمې ته د قضيې له احالې څخه د احالې د ګنې او نيټې او اړوندې په قيد سره خبر ورکړي.

۳-د محکمې له اجنډا حخه خبر ورکول:د جزايي اجرااتو (۱۷۶) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې محکمې ته د موضوع له احالې څخه وروسته د قضيې د مقدماتي څيړنې موده د محکمې د تحريراتو له دفتر سره هم غږی کړي او موضوع د هغو اشخاصو خبرتيا ته چې حضور اړين ده رسماً ابلاغ کړي.

درېيم جز- د تنفيذ د حکم په مرحله کي د څارنوال مکلفيتونه:

د څارنوال مکلفيتونه د تنفيذ په مرحله کې عبارت دي له:

۱-د اعدام تنفيذ په وخت کي د څارنوال حضور: د جزايي اجرااتو قانون (۳۱۵) مادې مطابق د اعدام د جزا د تطبيق پر مهال د څارنوال شتون اړين دی. د اعدام د حکم د تنفيذ په وخت کې د هغه حکم نص او هغه تور چې ددغه حکم د صادريدو موجب ګرځيدلی ده د تنفيذ په ځای کي د اجرا څخه د مخه د څارنوال لخوا قرائت کيږي. موظف هئيت مکلف ده چې د اعدام د مجازاتو له تنفيذ څخه وروسته د مجکوم عليه د مرګ په هکله د طبيب تصديق واخلي او دپيښيدو وخت يې په محضر کې درج او لاسليک کړي.

۲-د حبس د مجازاتو تنفيذ: د جزايي اجرااتو قانون (۳۲۱) مادې مطابق د حبس په مجازاتو د شخص د محکوميت په اړه د محکمو قطعي فيصلې د څارنوال تر څارنې لاندې په محبسونو کې تطبيق کيږي.

۳-د حيثيت د اعادي غوښتونکي ته اطلاع ورکول:د د جزايي اجرااتو قانون (۳۷۰) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د محکمې د غونډې د جوړيدو څخه لږ تر لږه (۷) ورځې د مخه غوښتنليک ورکونکي ته خبر ورکړي. محکمه د حيثيت د اعادي غوښتونليک د څيړنې په وخت کې د غوښتنليک ورکوونکي او څارنوال بيانونه اوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم مبحث: څارنوالۍ تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې

لمړی مطلب: د افغانستان د مدعي العموميت اداري تشکيلات

د څارنوالۍ د چارو د تنظيم قانون په ۱۳۴۳ هـ ق کال کې په ۲۴ مادو کې نافذ او په ۱۷ ګڼه رسمي جريده کې خپور شو. دغه قانون کې څارنوالي د لوې څارنوالۍ د اداري په حيث يعني د مدعي العموميت اداره او لوی څارنوال يې د افغانستان د مدعي العموم په نوم معرفي کړ.

د مدعي العموم مرکزې اداري د جرمونو د کشف او د هغو سره د مجادلې لپاره د پاچا ظاهر شاه د وخت اساسي قانون د (۱۰۳) مادې پر بنسټ په ۱۳۴۳هـ کال کې تاسيس شوي ده چې ياده ماده په لاندې ډول صراحت لري:[32]

د جرمونو څېړنه د قانون د حکمونو سره سم د مدعي العموم له خوا چې د دولت په اجرائيه قوې پورې تړلې ده، ترسره کيږي. چې په هر ولايت کې د مدعي العموم دفترونه شتون لري، همدارنګه د مدعي الموم د اداري تشکيلات او دندې په لاندې ډول دي:

1. **د جرايمو د کشف مديريت**

د جرايمو د کشف مديريت دندې د جزايي قضيو تدقيق او د کورنيو چارو د وزارت څخه د ورځينيو پيښو د راپورنو لاسته راوړل، او د هغوي مراقبت ترسره کول.

ددې سربيره د ولايتونو د څارنواليو څخه د جزايي دوسيو د اجرااتو د راپورونو ترلاسه کول، د ترلاسه شويو راپورونو عمومي ترتيب، تنظيم او توحيد، د محبسونوو او توقيف خونو او همدارنګه د بنديانو د اصلاحاتوعملي کول.

2. **د تدقيق عمومي مديريت**

د تدقيق عمومي مديريت د ۱۳۴۵ هـ کال د جدي په مياشت کې جوړ شو، چې ددغه مديريت په تشکيل کې مامورين او يو تعداد مسلکي غړي شامل دي، چې په مشخصو کټګوريو کې به يې دندې ترسره کولې.

3. **د مدعي العموميت د اړيکو مديريت**

دغه اداره لاندې ذکر شوې دندې پر مخ باندې وړي:

۱- د دولتي ادارو څخه د جزايي دوسيو ترلاسه کول چې د تفتيش په نتيجه کې اړونده جرم پکې ثبت شوي وي.

۲-د وارده دوسيو مطالعه کول او د لوې څارنوالۍ رياست ته اړينې غوښتنې وړاندې کول، او اړونده مراجع ته لاربښونه کول.

۳-د ترتيب شويو راپورنو وړاندې کول لوړ پوړې مقام ته.

۴-د مرکز، و لايتونو او وزارتونو سره د اړيکو تامينول.

---

32. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال.رسمي جريده، ۱۰۳ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4. د مرکز ابتدائیه څارنوالی اداره

دغه اداره لانـدي دندي پرمخ وړلي:

۱-د جزايي دوسو سپارل دعوي په اړه.

۲-د عيب لرونکو(ناقصو) دوسيو د بشپړولو لپاره مسترد کول.

۳-د يادې شوې اداري په مرسته د تورنو کسانو رابلل او محکمې ته يې ليږل.

۴-د قانون سره سم د صورت دعوي برابرول.

۵-د ابتدايه محکمې د وروستنيو احکامو نافذ کول.

5. د عامه امینت او مامورینو د استیناف څارنوالی

ددې څارنوالۍ دنده د عامه امينت او مامورينو جرمي قضيو ته رسيدګي کول ؤ، چې د ولايتونو د محکمو د رياست د عامه امنيت ديوانونو څخه چې پريکړې يې د ابتدايي محکمې په څير دي، او د استيناف د پريکړې لپاره د څارنوالي د عالي اداري يا د ولايت مقام او يا خپله د تورن يا متهم شخص لخوا دې اداري ته راځي، دوسيه د صورت دعوي د ترتيب کول څخه وروسته مرکزې استيناف محکمې ته ليږل کيږي او مرکزې استيناف محکمه د يادې شوې محکمې د استازې په حضور کې جسله دايروي او پريکړه کوي. همدا چې د مرکزې استيناف محکمې پريکړه راورسيده د دريمې يا تميز محکمې پريکړې لپاره چې د څارنوالۍ عالي اداري يا خپله محکوم غوښتنه وي، ددې څارنوالۍ لخوا د سترې محکمې د تميز عالي اړوند

رياست ته ليږل کيږي. چې يواځې لاندې قضيې د استيناف محکمې ته د ارجاع وړ وي:

الف: جزايي قضيې چې په لاندې ډول دي.

۱-د قاچاق اړوند قضيې.

۲-جعل او تزوير اړوند قضيې.

۳-رشوت اړوند قضيې.

۴-د دندې پر مهال د مامورينو او اجيرانو جرمونو اړوند قضيې.

۵- د اختلاس اړوند قضيې.

۶-د عامه امنيت اړوند قضيې.

ب: د عامه حقوقو اړوند قضيې: هغه قضيې دي چې د خلکو او دولت ترمنځ رامنځته کيږي.

ج: عدلي قضيې د موقتې استيناف په اړوند باندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6. د عامه امنیت اومامورینو د تمیز محکمې څارنوالی اداره

دغه اداره د څارنوالۍ عالي اداره وه چې په تير جمهوريت کې د څارنوالی معادل وه چې د جزايي دعوي تعقيب به يې د هېواد په تميز محکمه کې په غاړه ؤ او په ځانګړې ډول دې اداري هغه قضيې تعقيب کولې چې د عامه امنيت په ضد به وي او يا به د دولت د مامورينو لخوا ځيني جرايم تر سره کيدل.

په کال ۱۳۵۵هـ ق کې د وخت د انقلابي شورا له لورې اساسي اصول چې د موقت اساسي قانون امر يې درلود تصويب کړاي شول، او په ۱۳۵۹ کال کې کې نافذ کړل شو. ددې قانون ۵۹ ماده« د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت لوي څارنوال د هېواد څارنوالی د ارګانونو د فعاليت لارښوونه په غاړه لري» کې د لمړي ځل لپاره د لويې څارنوالی اداره د عدليې وزارت څخه بيله کړاي شوه او د يو خپلواک ارګان په توګه د دولت په جوړښت کې رامنځته شوه.

په ۱۳۶۵ کال کې د دولت په سمبالولو کې بدلون راغي او اساسي قانون د لويې جرګې له لورې تصويب کړل شو، او په ۱۳۶۶ کال کې د وري به مياشت کې د ولسمشر له لورې لاسليک شو. چې ددې اساسي قانون په نهم فصل کې د څارنوالی په اړه بحث شوي او ځيني موارد ليکلي وه. چې (۱۲۱،۱۲۰،۱۱۹،۱۱۸،۱۱۷) مادې د يادولو وړ دي.[33]

د افغانستان د اسلامي آمارت د لمړي دروې پر مهال په ۱۳۷۵ کال د کب د مياشتې په ۱۶ نيټې د امر پر بنسټ لويه څارنوالي د عدليي وزارت تر چتر لاندې راغله او د ۱۴۱۹ هجري قمري کال د ۵ مياشتې جمادي الاول د ۲۳ نيټې د ۱۰۹ نمبر فرمان پر بنسټ د څارنوالی صلاحيتونه قاضيانو ته وسپارل شول.

د افغانستان د اسلامی آمارت د لمړي دورې د پاي ته رسيدو وروسته په ۱۳۸۰ کال کې لويې څارنوالي ته بيا جوړښت ورکړل شو.اساسي قانون د لويي جرګې له لورې تصويب او د ولسمشر لخوا د ۱۳۸۲ کال د سلواغې د مياشتې په ۶ نيټه نافذ شو. او په ۱۳۴ ماده کې اساسي قانون څارنوالی ته مشروعيت ورکړ.

د افغانستان د تير جمهوری دولت له جوړښت څخه وروسته د لويې څارنوالی جوړښت هم وده وکړه، چې مخکې د عدليې وزارت تر لاس لاندې وه او وروسته د يوې خپواکي اداري په توګه په فعاليت پيل وکړ.د افغانستان تير اسلامي جمهوري دولت کې د لويې څارنوالی ادارې ۴ مرستيالان درلودل چې هر يو مرستيال يې په خپل جوړښت کې څو نور رياستونه تر لاس لاندې وه. چې دغې اداري د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولايتونو کې درلودل چې يوه برخه يې اجيران او نور يې په مسلکي او اداري څانګو کې په دندو باندې بوخت وه.

دويم مطلب: د لمړني اساسي قانون څخه تر اوسني قانون پورې د څارنوالی منزلت ته لنده کتنه:

د غازي امان الله خان په دوره کې په ۱۳۰۳ هـ لمريز کال کې د کابل په پغمان ساحه کې لويه جرګه دايره شوه چې ۱۰۵۲ تنو د ولس نماينده ګانو پکې ګډون کړي وه او اساسي قانون يې چې ۷۳ مادې درلودې چې لس څپرکي درلودل تصويب کړ.[34]

---

[33]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جريده.

[34].سرور دانش(۱۳۹۴).حقوق اساسي افغانستان،کابل، انتشارات اميري،ص ۸۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه وخت د حقوق الله د مدعي شتون اړين وه، چې په همدې دليل باندې په اساسي تشکيلاتو کې د ضميمو په منځ ته راوړلو سره د لمړي ځل لپاره د جرم د اثبات د وکيل يادونه وشوه، که چېرته د يو شخص پر خلاف په محکمه کې په مشترک ډول د حقوق الله او حقوق العباد دعوي کيدي او مدعي به مخکې له پريکړې د صادريدو څخه غايب يا نادرکه شو د هغه د حقوق الله د قضيې د موضوع د حل په موخه باندې د يو عمومي مدعي يا وکيل په موقت ډول باندې د محاکمو لخوا ګمارل کېده او هغه په سر به حقوق العبد د هغه تر حضوره باقي پاتي کيده.

د افغانستان دويم اساسي قانون د محمد نادر شاه له لخوا په (۱۳۰۹ هـ ش) کال کې جوړ شو.دغه اساسي قانون ۱۱۰ مادې په ۱۴ فصلونو کې درلودي. د څارنوالی ارګان يې د عدليې وزارت په چوکاټ کې منحصر کړي وه.

د افغانستان دريېم اساسي قانون د محمد ظاهر شاه له لوري په کال (۱۳۴۳هـ ش) په ۱۲۸ مادو او ۱۱ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[35] دغه قانون کې د مدعي العموميت په نوم اداره جوړه شوه چې په ۱۰۳ ماده کې داسې يادونه شوې ده.[36]

«د جرمونو پلټنه د مدعي العموم لخوا چې د دولت د اجرائيه قوې يوه برخه ده د دې قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي».

۱۳۴۵ هـ لمريز کال د کب د مياشتې په ۱۵ نيټه د څارنوالی قانون نافذ او د څارنوالی د چارو د تنظيم قانون لغوه شو چې دغه قانون د عدلې وزير د لوې څارنوال په حيث باندې معرفی کړ.

د افغانستان څلورم اساسي قانون د هيواد لمړني ولسمشر سردار محمد داوود خان لخوا په کال (۱۳۵۵هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو. د ياد اساسي قانون په ۱۰۶ ماده کې داسې يادونه شوي وه چې(د جرايمو کشف د پلټنې د پوليسو، تعقيب او دعوي د څارنوال لخوا چې د اجرائيه قوې جز ده، د قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي).[37] پدې اساس تحقيق او څارنه په بشپړه او عملي توګه څارنوال پورې تړاو پيداکړ، چې څارنوالي په دغه وخت کې يادو شويو موخو ته په کتو سره د حقوق او شرعياتو پوهنځيو او لا تر دې چې د نورو پوهنځيو د فارغانو په جذبولو کې چې د قانون په تطبيق او د عدالت په راوستو کې د وکړو د خوشحالي سبب کېده اغيزمن کامونه واخيستل.

پنځم اساسي قانون د ببرک کارمل له لورې په کال (۱۳۵۹هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو کې تصويب کړل شو چې د افغانستان ډيموکراتيک جمهوريت اصول په نامه ياداوه. دغه قانون اتم فصل څارنوالی ته ځانګړی شوي وه چې څارنوالی يو واحد جوړښت معرفي کړي وه. د ديموکراتيک جمهوريت د جوړښت څخه وروسته د حقوقو او قانون قانون څخه د حراست اداري د اقتدار لرونکي حزب سره تړاو پيداکړ چې همدا موضوع په خپله د قانونيت د کمزوتيا سبب وګرځيده.[38]

د افغانستان شپږم اساسي قانون د په (۱۳۶۶هـ ش) کال کې د ډاکټر نجيب الله له خوا په ۱۴۹ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[39] ددې اساسي قاتون نهم فصل څارنوالی ته ځانګړی شوی وه،[40]چې ددې قاتون ۱۱۸ ماده په لاندې ډول وه:

---

[35]پورتنې ماخد.سرور دانش،ص ۸۹.

[36].(۸)ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، اخلاق حقوقي در عمل(اخلاق و حقوق مسلکي)ص ۱۴۶.

[37]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جريده،۱۰۶ ماده.

[38]. پورتنې ماخذ، سرور دانش، ص ۸۹.

[39].پورتني ماخذ، سرور دانش، ص ۹۰.

[40]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جريده،۱۵۶ ګڼه،۱۴۹ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

« لویه څارنوالي او د څارنوالۍ د ارګانونو د فعالیت مشرې په خپلو اجراتو کې خپلواکه ده. او یواځې د قانون او لوی څارنوال تابع دي».

لوی څارنوال او جمهور رئیس اوسط مرستیالان د اساسي قانون د ۱۱۹ مادې له مخې یواځې د شپږو کالو مودې لپاره ټاکل کیږي.

د افغانستان اووم اساسي قانون د استاد برهان الدین رباني په دوره کې په کال (۱۳۷۲هـ ش)کې چې ټولې ۱۱۴ مادې درلودې د هغه کمیسیون په واسطه چې ۵۰ تنو پکې ګډون کړی وه تدوین کړل شو. خو دغه قانون د هېواد د ستونزو او جګړو له امله هیڅ کله تصویب او توشیح نشو.

په کال ۱۳۷۵هـ کال د تلې په ۵ نیټه باندې د طالبانو له لورې جمهوریت سقوط کړل شو، چې د افغانستان د اسلامی جمهوریت دولت نوم د افغانستان اسلامي آمارت ته بدل کړ. دوي د قانون د تطبیق په اړه باندې حکم وکړ چې د هېواد ټول قوانین دي د شرعي نظام د برقراریدو په موخه په ستره محکمه کې د علماو هئیت د مشرۍ لاندې راټول شي، غیر شرعي مواد دي ترې حذف کړل شي او د آمارت ترمنظورۍ وروسته دې په رسمي جریده کې خپاره شي. په کال ۱۳۷۵هـ لمریز کې د کب په ۱۶نیټه د ۱۲ ګڼه فرمان د دولت د اساسي تشکیلاتو او وزارتونو په اړه داسې څرګندونې کړې وي. کومې ادارې چې د سردار محمد داود خان په وخت کې وزارتونه وه، وزارت به پاتې شي، ریاستونه او مدیریتونه او همدارنګه داسې نورې اړوندې اداري دې د ادارو د اصلي برخو سره یو ځای کړل شي. پدې وخت کې د افغانستان لویه څارنوالۍ او د عدلیې وزارت یوه واحده اداره شو.

د ۱۴۱۹ هـ ق کال د زمري د میاشتې د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ ګڼې د فرمان د دویمې مادې په دویم بند کې د څارنوالۍ په اړه داسې یادونه ترسره کړې وه:

«د څارنوالۍ د څیړنو کار قضا ته وسپارل شو، قضات مکلف دي چې د دوسیو پلټنې دې د یوې فتوې سره سرته ورسوي او د پریکړې په موخه دې اړوندې محکمې ته وسپارې، په ټوله کې د ۱۶ ریاستونو څخه دوه ریاستونه د قانون د تطبیق د څارنې او د آزادي د سلب د ځایونو د څارنې ریاست باقي پاتې شول. چې نور ټولو ریاستونو فعالیت ودرول شو».

پدې وسیله د عدلیې وزارت ته لاربښونه شوې وه چې په مرکز او ولایتونو کې دې د څارنوالۍ د څارنې د څانګې هغه مسولین چې په وزارتونو، عمومي ریاستونو او د هغو په څانګو کې چې په ولایتونو کې دي، د څارنوالۍ د قانون سره سم د قانون د تدقیق او بې له انحرافه تطبیق، د فرامینو او د افغانستان د اسلامي آمارت د احکامو څخه څارنه وکړي.[41]

د افغانستان اسلامي آمارت لمړي دوره په ۱۳۸۱ کال کې له منځه لاړه چې په کال ۱۳۸۲ هـ لمریز کې د لیندۍ د میاشتې په ۲۳ لویه جرګه جوړه شوه چې د ۲۳ ورځو بحث څخه وروسته د ۱۳۸۲هـ ل کال د جدي په ۱۴ نیټه یې نوۍ اساسي قانون تصویب او د جمهور رئیس له توشیح وروسته نافذ کړل شو، چې ټول ۱۲ فصلونه او ۱۶۲ مادې درلودې.[42]

چې د افغانستان اساسي قانون ۱۳۴ مادې داسې څرګندونه کړې وه:[43]

«د جرمونو کشف د پولیسو په وسیله او د جرمونو تحقیق او په محکمه کې پر متهم باندې د دعوا اقامه د څارنوالۍ لخوا، د قانون د احکامو سره سم ترسره کیږي. څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې

41. عدلیې وزارت،د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ګڼه فرمان،۲ ماده،دویم بند.
42. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،رسمي جریده.۸۱۸ ګڼه.
43. پورتنې ماخذ،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو اجرااتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجرااتو څرنګوالی د قانون له لورې تنظیم کیږي.»

کله چې په ۲۰۰۱ میلادي کال د نومبر د میاشتې په ۲۷ نیټه باندې د بن په الماني ښار لمړنی کنفرانس دایر شو، چې افغان مشران د افغانستان د موقت حکومت د مشر د ټاکلو لپاه را غونډ شوي وه، نو دې وخت کې لا هم افغانستان هغه هېواد نه وه چې مشروع حکومت دي ولري، په دغه کنفرانس کې مختلفو سیاسیونو، جنګسالارانو، څورواکو،او هغو افرادو د ګډون حق تر لاسه کړی وه چې د واک او قدرت په لالچ کې ډوب وه. ددې کنفرانس پایله دا شوه چې لمړي شپږ میاشتې موقته اداره، بیا وروسته انتقالي دوره چې دوه کاله یا په بل روایت ۱۸ میاشتې ښودل شوي وې رامنځ ته به شي. پدغه کنفرانس کې حامد کرزی ددې لقب لپاره نوماند وټاکل شو، او بلاخره په ۲۰۰۴ میلادي کال کې یعنې ۱۳۸۳هـ کې د لويي جرګي دایریدو وروسته حامد کرزی د آمریکایانو په ملتیا سره د هېواد واکي تر لاسه او د افغانستان د ولسمشر په توګه وټاکل شو.

د بن غونډه د جمهوریت د رامنځته کېدو باعث شوه، او د امریکا متحده ایالاتو راتګ ته هم زمینه برابره شوه. بلاخره کله چې د آمریکا متحده آیالاتو په وسیله په کال ۱۳۸۰ هـ لمریز کې د افغانستان اسلامي آمارت نظام را وپرځول شو، نو د لوې جرګې د دایریدو وروسته د افغانستان د اسلامي آمارت نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت باندې بدل کړای شو.

د ولسمشر حامد کرزي له دورې څخه تر د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي دورې پورې د څارنوالي ارګان په هر برخه کې پرمختګ وکړ،چې د اساسي قانون ۱۳۴ مادې پر بنسټ مشروعیت ورکړل شو، ځانګړي قوانین د څارنوالي اړوند تصویب کړای شول،د یوې خپواکې اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ، لویې څارنوالی څلور مرستیالاې اداري درلودې، د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل، پراخ صلاحیتونه ورکړل شوي وه.

د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید، او د ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګست د میاشتې د ۱۵ نیټې سره سمون خوري د افغانستان اسلامي جمهوری دولت له منځه لاړه.له دې وروسته د افغانستان اسلامي آمارت د افغانستان نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت څخه د افغانستان اسلامي آمارت ته تبدیل کړ.

دا چې د افغانستان آسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید او د څارنوالی اړوند فعالیتونه، تشکیلات، دندې څه ډول دي؟ آیا اوس مهال د څارنوالی ارګان فعالیت لري او کنه؟ د کوم قانون په اساس څارنوالی اړوندو قضیو ته رسیدګي کیږي؟ دې او دې ته ورته نورو ټولو پوښتنو ځوابونه به ان شاءالله په دریم فصل کې چې همدې موضوع ته یعني د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه ده، ځانګړې شوې ده او هلته به پرې رڼا واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویـــــم ځـــــپرکی

د څارنوالی څرنګوالی په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې

د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزايي قضاياو ته د رسيدګي لپاره مختلف محاکماتي سيستمونه شتون لري چې لدې جملې څخه په څلور محاکماتي سيستمونو باندې بحث ترسره کوو. چې له دې جملې په لمړي مبحث کې اتهامي محاکماتي سيستم، په دويم مبحث کې تفتيشي محاکماتي سيستم، په درېيم مبحث کې مختلط محاکماتي سيستم او په پنځم مبحث کې د اسلام محاکماتي سيستم واضح کوو.

لمړي مبحث: په اتهامي محاکماتي سيستم کې د څارنوالی څرنګوالی

جزايي قضيو ته د رسيده ګي په برخه کې دغه سيستم نظر نورو محاکماتي سيستمونو ته ډيره پخوانې ريښه لري چې دا محاکماتي سيستم د لمړي ځل

لپاره په انتقام جويي او قصاص باندې ولاړ وه. دغه محاکماتي سيستم په ډيرو پخوانيو زمانو په روم کې رامنځته شو، چې بيا وروسته المان، فرانسې او اتريش ته او داسې نورو ځايونو ته خپور شو.[44] دغه محاکماتي سيستم په تدريج سره بيا په نورو هېوادونو کې لکه المان، اتريش او ټولو اروپايي هېوادونو کې مروج شو. په اوس وخت کې په پخوانيو ځانګړونو برابر او په مطلق ډول په هيڅ هېواد کې قابل د تطبيق ندي، ولې د ځينو تغيراتو قبلولو سره د انګلستان، امريکا، استراليا او کاناډا کې د تطبيق وړ ده. پدې محاکماتي سيسم کې په اوسني عصريت سره هم د څارنوال او څارنوالی رول نه تر سترګو کيږي.[45]

لمړي مطلب: د اتهامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوې

۱-د دعوی اقامه، د اتهام تعقيب او د جزايي دعوې تعقيب د متضرر يا شاکي په غاړه ده.

۲-د برائت الذمي اصل پکې شتون نلري.

۳-پدې محاکماتی سيستم کې محکمه په تدافعي شکل سره صورت نيسي.

۴-مسلکي قاضيان پکې وجود نلري، او قضيه ته د عادي اشخاصو لخوا چې با رسوخه وي رسيدګي کيږي.

۵-د محاکمې نه کتبي والی، ټول اجراات په شفاهي ډول سر ته رسيږي.

۶-محکمه علني وي، ټول کسان کولای شي چې په جلسه کې ګډون وکړي.

۷-دغه سيستم د ديموکراسۍ په اصل ولاړ ده، نو قضات د خلکو له منځه ټاکل کيږي.

دغه سيستم کې د څارنوالی يا نور دولتي مراجعو په څير تشکيلات شتون نلري.ددې لپاره چې په دغه محاکماتي سيستم کې د څارنوالی اړوند بنسټ شتون نلري نو ځکه د څارنوالي د څرنګوالي بحث څخه صرف نظر کوو.

---

[44]. محمد اشرف رسولي(۱۳۹۷). اصول محاکمات جزايي، کابل، انتشارات سعيد،ص ۴۱.
[45]. (۲۱) ګنه لمنليک ته دې مراجعه وشي، حفيظ الله دانش، ص ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مبحث: په تفتيشي محاکماتي سيستم کې د څارنوالی څرنګوالی

د اتهامي سیستم د نواقصو په نظر کې نیولو سره حقوقدانان په دې لټه کې شول چې یو بل بدیل محاکماتي سیستم تر تطبیق لاندې ونیسي. چې دوي تفتیشي سیستم روش جوړ کړ.دغه روش هم لمړی ځل په روم کې رامنځته شو او بیا نورو هېوادونو ته خپور شو. د اتهامي سیستم په خلاف پدې سیستم کې د د فرد (مظنون او تورن) ګټو په برتله د ټولنې ګټو ته ډېره پاملرنه شوې دا سیستم د اتهامي سیستم په پرتله د مظنون او تورن په اړه شدید دي او د همدې دلیل په بنسټ تفتیشي سیستم وروسته له رامنځته کېدو څخه یواځې د عوامو طبقې مظنونانو او تورنانو په اړه پلې کیده. پدې سیستم کې دعوه اقامه د دولت لخوا کیږي أدې معنا چې قاضي واک درلود چې له یوې خوا د څارنوال په شان په تورن تور پورې کړي او له بلې خوا دعوي ته هم پخپله رسیدنه وکړي او حکم صادر کړي.[46]

همدارنګه پدې محاکماتي سیستم کې د دعوي اقامه، تحقیق او عدلي تعقیب د متضرر او یا خصوصي افرادو له اختیاره ووت او دولتي نهاد یا مدعي العمومیت یعنې څارنوالی په اختیار کې ورکړل شو.[47]

د مدعي العمومیت یا نیابة العامه (څارنوالئ) د لمړي ځل لپاره په ۱۷۹۰ م کال کې په فرانسه کې منځته راغله او د جزایي قضیو برسي یې پیل کړه او جزایي دعوي یې اقامه کولې.

لمړي مطلب: د تفتیشي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي

دا محاکماتي سیستم په لاندې ځانګړنو او اصولو باندې استوار وه چې له نورو محاکماتي سیستمونو یې تفکیک هم کیدای شي:

۱-پدغه نظام کې تحقیق او جزایي عدلي تعقیب دنده د متضرر ینو له لورې خارج شوه او مدعي العمومیت یا څارنوالی ته وسپارل شوه تر څو د دولت په نمایندګی دغه کار ترسره کړي.

۲-د جرایمو د تقسیم بندې اصل، چې ځینې جرایم د متضرر په غوښتنه د ګذشت یا تیریدنې وړ وه، خو بیا ځینې جرایم عدم ګذشت بلل کیده چې د متضرر له غوښتنې پرته څارنوالی ورته رسیدګي کوله.

۳-د مدعي العوم د مسلکي والي او د له متهم سره د جرم او بحث له اصل پکې موجود وه.

۴-د قاضیانو د مسلکي والي اصل پکې موجود وه، د قضاوت دنده پکې مقدسه دنده ګڼل شوي وه.

۵-محکمې پدې نظام کې سري وه او خلکو نشو کولای چې پکې ګډون وکړي.

۶-د متهم محاکمه او ټول اجراات په کتبي شکل ترسره کیدل او د جلسې اړوند هر څه به پکې ثبت کیده.

۷-د اثبات په نورو دلایلو د اقرار د برترئ او حتي د شاه دلایلو د نوم ورکولو اصل موجودیت.

---

[46]. رجب ګلدوست جویباري(۱۳۹۱).کلیات آئین دادرسی کیفری، انتشارت جنګل جاودانه،چاپ دهم، ص ۲۷، ۲۸.

[47]. (۴۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي.محمد اشرف رسولي، ص ۴۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم مبحث: په مختلط محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

جزایي قضایاو ته د رسیدګي دا محاکماتی سیستم د اتهامي محاکماتي سیستم او د تفتیشي محاکماتي سیستم د مزایاو له مجموعي څخه جوړ شوي ده، دا ځکه چې د رسیدګي د یادو دوو محاکماتي سیستمونو څخه په یوه کې د ټولنې حقوق او منافع نادیده ګڼل شوي وه او په بل کې بیا د فرد یا تورن حقوق نادیده ګڼل شوي وه چې همدې معایبو ته په پام کې نیولو سره حقوقپوهانو د رسیدګي مختلط محاکماتي سیستم ته رجوع وکړه. دې محاکماتي سیستم ته د فرانسي محاکماتي سیستم هم ویل کیږي،دا ځکه چې د لمړي ځل لپاره په ۱۸ پیړي کې د فرانسوي حقوق پوهانو له لورې ایجاد او د تطبیق وړ ګڼل شوي دي، چې په تدریج سره بیا نورو هېوادونو ته خپور شوي دی. افغانستان کې د جزایي اجراااتو قانون له تنفیذ او د یو رسمي حقوقي او عدلي محاکماتي سیستم له ایجاد وروسته د رسیدګي مختلط محاکماتي سیستم تر استفادی لاندې ونیول شو.[48]

د رسیده ګي مختلط محاکماتي سیستم کې هم د تورنو تحقیق د یوې رسمي مرجع(مدعي العمومیت) ارګان لخوا صورت نیسي او هم د تورن عدلي تعقیب د همدې مرجع په اوږو بار وي.

ددې محاکماتي سیستم له مخې د څارنوالۍ لخوا تحقیق په سرې ډول سره اجرا کیږي خو د تفتیشي محاکماتي سیستم برعکس دلته تورن ته د مدافع وکیل د نیولو، اظهار نظر او نور ډیر حقوق په پام کې نیول شوي دي چې په پورتنیو محاکماتي سیستمونو کې موجود نه وه.

لمړي مطلب: د مختلط محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي

جزایي قضایاوو ته د رسیدګي دا محاکماتي سیستم یو شمېر خصوصیات له نور محاکماتي سیستمونو څخه جلا کوي چې هغه خصوصیات په لاندې ډول سره تر بحث لاندې نیسو.

۱-د رسیده ګي پدې محاکماتي سیستم کې د تحقیق رسمي او مشخص دیوان (څارنوالي) وجود لري او تحقیق په کې په سرې ډول سرته رسیږي. او همدارنګه د محاکمې په وخت کې هم تعقیبږي خو ددې تحقیق سرې والي پکې په دې معنی نه دي چې تورن حقوق نه لري بلکې تورن ځانګړي حقوق او آزادي لري.

۲-د محاکمې علني والی(د اتهامي سیستم ځانګړتیا)

۳-د محاکمې ترافعي والی(د اتهامي سیستم ځانګړتیا)

۴-د دولت لخوا د دعوي اقامه کول(د تفتیشي سیستم ځانګړتیا)

۵-د محاکمې په ترڅ کې د قاضیانو لاسوهنه(د تفتیشي سیستم ځانګړتیا)

۶-د قاضیانومسلکي توب(د تفتیشي سیستم ځانګړتیا)

۷-د محاکمې کتبي والی(د تفتیشي سیستم ځانګړتیا)

---

48. (۲۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، حفیظ الله دانش،ص ۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم مبحث: په اسلامي محاكماتي سيستم كې د څارنوالۍ ځرنګوالی

ځيني حقوقپوهان په ځانګړي ډول اسلامي پوهان جزايي قضيو ته د رسيدګي د درې عمده نظامونو تر څنګ اسلامي نظام هم د رسيدګي يو پياوړي محاكماتي سيستم او نظام بولي. چې دا محاكماتي سيستم د اتهامي سيستم او كامن لا حقوقي محاكماتي سيستم سره ورته ګڼي. هغه له دې امله چې په دې محاكماتي سيستم كې هم محاكمه علني شكل لري، چې اساساً څارنوال يكې نه تر سترګو كيږي. بله دا چې په اسلامي حقوقي محاكماتي سيستم كې قاضي زيات واک لري او په كامن لا كې هم زيات واک لري. همدارنګه په دواړو حقوقي سيستمونو كې مديون قوانين زيات ارزښت نلري، او ډېرې فيصلې قاضي په خپلواكه توګه ترسره كوي. ولې بيا هم يو شميرعلماء د قضاء د تحقيق ديوان باندې د څارنوالۍ د اركان اطلاق كوي او وايي چې د تحقيق ديوان عبارت له هغه اركان څخه ده چې د چارواكو، واكمنانو، د دولتي كسانو او همدارنګه د عامه خلكو پر فعاليتونو باندې څارنه ترسره كوي تر څو چې د قانون له حكومونو او د اسلامي شريعت احكامو څخه سرغړونه ونه كړي.[49] دلته يوه پوښتنه پيداكيږي هغه دا چې اسلامي نظام كې څارنوالۍ له كوم ځاي څخه سرچينه اخلي؟

د پورتني سوال ځواب د الله تعالي د لاندې اقوالو په رڼا كې واضح كوو، الله تعالي فرمايي:[50]

«ياأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»

ژباړه: اې مومنانو كه كوم فاسق تاسو ته له كوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وكړئ، هسې نه چې كومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بيا په خپلو كړو پښيمانه شئ.

همدانګه په بل ځای كې الله متعال فرمايي:[51]

«قالُوا يا مُوسى إِنَّ فيها قَوْماً جَبَّارينَ وَ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَها حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْها فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْها فَإِنَّا داخِلُونَ»

ژباړه: هغوي په ځواب كې وويل: اې موسى! هلته خو ډير زورور خلک اوسيږي. موږ به هيڅكله هلته لاړ نشو، تر څو هغوي له هغه ځايه ونه وځي. هو كه هغوي ووتل نو موږ به د ور ننولو لپاره چمتو يوو.

همدارنګه ظافر قاسمي په خپل تاليف ديوان المظالم كې د نيابة العامه(څارنوالۍ) په اړه باندې وايي چې دا د قضا سره په يو ضم موسسه ده، چې جزايي قضاياوي او هغو مدني قضاياو ته رسيدګي كوي چې ټولني پورې تړلې وي تر څو د جامعې د فكر څخه دفاع او د هغې فكر قايم كړي، چې دا د عمومي مصالحو د تامين لپاره ترسره كوي، دغه نوعه موسسه په ۱۷۹۰ ميلادي كال كې په فرانسه كې رامنځته شوه چې مهم مميزات يې دا دي چې قضات كولای شي چې د عامه حق پورې تړلي دعواوي تحريک كړي پرته له ادعا څخه د شخصي او په اخبار بنا معلوماتو په اساس تر څو ټولنه سلامته شي او همدارنګه د جزايي محكمې حكم معتبرنه ګڼل كيږي تر څو پورې چې نيابة العماه پكې تمثيل شوي نه وي. دا نوی فكر نن ورځ په عربي نړۍ كې هم پراخ شوي ده او د مسلمانانو عرف هم ګرځيدلی ده، دا چې په اسلام كې ولې معتبر ده؟ او موجبه اسباب يې څه دي؟ پدې هلكه استاد فارس الخوارى وايي چې الله تعالي په قران كريم كې فرمايلي دي:

---

[49]. محمد مصطفى نيازي (۱۳۹۴) د اسلام قضايي نظام، ژباړه محمد قريب اديب اساس، قرطبه خپرونديه ټولنه،ص۱۲.

[50]. قرآن كريم، [الحجرات،اية ۶]
[51]. قرآن كريم، [المائده ، الاية ۲۲]

(c) ketabton.com: The Digital Library

«مِنْ أَجْلِ ذلِكَ كَتَبْنا عَلى بَني إِسْرائيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَميعاً وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَميعاً وَ لَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُنا بِالْبَيِّناتِ ثُمَّ إِنَّ كَثيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ» [52]

ژباړه:له همدې امله مونږ پر بنئ اسرائيلو دا فرمان ليکلی ؤ: چا چې يو انسان د ويني له بدلې او يا په ځمکه کښې له فساد خورولو پرته (په ناحقه) وواژه، داسې وګڼه لکه چې هغه ټول انسانان ووژل او چا چې څوک له مرګه وژغوره، داسي وګڼه لکه چې هغه ټولو انسانانو ته ژوند ور وبښه. خو د هغو حال دا ده چې زمونږ پيغمبران پرله پسي له روښانه څرګندو لارښودونو سره ورته راغلل، سره لدې هم د هغوی زياتره کسان په ځمکه کښې زياتي کوونکي دي.

د پورتني ايت په اړه ډېر مولفين په جزايي حقوق کې د نيابة العامه يا څارنوالی اطلاق ور باندې کوي. او وايي چې که داسي تصور وشي چې سړی پورته شوي ټول خلک وژني، پس څوک خلک ژغوري او يا يې صنع کوي؟ پدې کې نشته چې دوي ټول وژل کيږي ولي يواځې نايب العام ده چې په قتل کې متولی دي. دي وايي چې په دې اړه کوم واضح نص نه ترسترګو ګيږي چې فقهاو د نيابة العامه په اړه موندلی وي او بحث پرې کړی وي بلکې دا په نويو قوانينو کې د نائب العام د عنوان په حيث قبوله شوي ده.

دا چې په پورته ټولو اياتونو کې او تفسيرونو کې په تحقيق او دقيقې څيړنې باندې ټينګار شوي ده او دا کار نن ورځ په اکثره اسلامي او غير اسلامي ممالکو کې څارنوالۍ کوي، نو دا مهمه موضوع ده اواسلام کې د منع په اړه کوم صريح نص شتون نلري. بله دا چې د څارنوال او څارنوالۍ لپاره لازمي شروط، صفات او دندې د احتساب د ديوان سره تر يوه حده ورته والی لري، او هغه دا چې څارنوال بايد په اسلامي ټولنه کې په فقه او دين کې پوهه ولري، مامورات(په څه چې امر شوي ده) او منهيات(له څه چې نهي او منعه راغلي ده) وپيژني، د ښو او بدو، مجرميت او عدم مجرميت د پيژندلو په اړه معيار بايد کتاب الله او سنت رسول الله(ص) وکاروي، نرم مزاجه، د ښې وينا، ښې رويې او غوره اخلاقو څښتن به وي، لکه چې يو کس د مامون رشيد مجلس ته حاضر شو او هغه ته يې ډيرې سختې خبرې وکړي او په سخته لهجه ورته نصيحت وکړ په ښو خبرو امر او له بدو يې منع کړ. نو مامون الرشيد په ځواب کې وويل : اې سړيه الله تعالی خپل خوږ پيغمبر(ص) ته چې له تا ډير بهتر دی د هغو بدو خلکو چې له ما ډير بدتر دي د ښې رويې او نرمي لهجې توصيه کوي.

الله تعالی فرمايي:« فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى». [53]

ژباړه: پس ووايئ ده ته خبره پسته او نرمه ښايي چې دي پند واخلي او يا وويرږي له الله جل شانه څخه.

نو بيا مامون الرشيد له هغه سړي مخ واړوه او هيڅ توجه ورته ونکړه ځکه انسان چې کوم مقصد په نرمي سره لاسته راوړي هغه اکثره په سختي سره نشي حاصلوی لکه چې پدې هلکه پيغمبر ص فرمايي:

(ان االله رفيق يحب الرفق و يعطى الرفق مالا يعطى على العنف). [54]

ژباړه: الله تعالي نرمي کووونکی ده او نرم مزاجي خوښوي او په نرمي کې چې کوم انعامات ورکوي هغه په سختئ نه ورکوي.

---

[52]. قرآن کريم، [المائده ، الاية ٣٢]

[53]. القرانکريم،[سورة طه اية ۴۴]

[54]. صحيح المسلم، مسلم بن حجاج القشيري(٢۶١هـ ق).نشر آرام باغ کرانشي،جلد ١،ص ۴٢٢،کتاب البر باب الفضل الرفق.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه څارنوال او محقق به د عامه کارونو څارنه کوي او د خلکو مال ته د توقع او رشوت اخیستنې څخه ځان ساتي او د خلکو څخه به تحایف نه قبلوي ځکه چې دا هم رشوت کې حسابیږي چې په دې اړه رسول الله ص فرمايي:(لعن الله الراشی و المرتشی).[55]

ژباړه: د الله تعالي لعنت دې وي په رشوت اخیستونکي او رشوت ورکوونکی باندې.

نو معلومیږي هغه څوک چې د لمړي ځل لپاره یې په اسلام کې د احتساب او تحقیق ارګان د رامنځته کولو هڅې کړي دي هغه د اسلام ستر لاربشود او پیشوا سیدنا سرور کائنات محمد رسوال الله (ص) وه. هغه دا چې کله د حذیمي قبیلې خلک مسلمانانو ته تسلیم شوه، نو د ولید کورنۍ لخوا پدې پلمه چې تسلیمي او کلمه ویل یې د ویرې له امله وه ووژل، چې له دې واقع څخه پیغمبر (ص) خبر شو نو سخت خفه شو او پدې نوم چې دا ټولنه دی او تخلف د حق الله په جق کې صورت موندلی دی نو د خالد بن ولید (رض) کورنۍ ددې کار په بدل کې د حذیمي قبیلې ته د وژل شویو کسانو په سر دیت ورکړ او د هغوي له حقوقو څخه سائنه او دفاع وکړه.[56]

په دوهم قدم کې چې د تحقیق (څارنوالي) چارو ته توجه شوي هغه د عمر (رض) د خلاف دور وه چې نوموړي د خپل خلافت پر مهال د ټولنې او مظلومانو له حقوقو څخه د دفاع په موخه او د شریعت د احکامو د درست تطبیق په هدف زیاتې هڅې او کوښښونه کړي دي چې ځینې یې د بیلګې په توګه لاندې ډول واضح کوو:

کله چې د مصر والي عمرو بن االعاس (رض) د زوي او د یو قبطي د زوي ترمنځ لوبه کیږي، چې د قبطیي زوي لوبه ګټې چې د لوبې په ګټلو سره د عمرو بن العاس زوي ته غوصه ورځې او د قبطی زوي په وهلو او ټکولو پیل کوي او سپکې سپورې هم ورته واي. کله چې بیا قطبي له خپل زوي سره د حج د ادا کولو لپاره بیت الله شریف ته ځي نو عمر (رض) ته په دې هکله شکایت کوي چې عمر (رض) وروسته له تحقیق او څیړنې د عمر بن العاس (رض) زوي د قبطي د زوي په مقابل کې قصاص کوي.[57]

بل دا چې په دې محاکماتي سیستم کې هم قضات د قضایاو په څیړلو کې له زیات واک څخه برخوردار دي او همدارنګه د رسیدګي په اسلامي نظام کې متهم خپلواکي لري چې له خپل ځان څخه دفاع وکړي او ترفینود قضیې د قاضي په وړاندې مساوي حقوق لري.

د پورته ځانګړنو علاوه د رسیدګي اسلامي محاکماتي سیستم د یو شمیر نورو خاصو ځانګړونو او اصلاحاتو درلودونکی ده چې زیاته انساني جنبه او د تورن حقوق په ځان کې رانغاړي. پدې معنی چې دا محاکماتي سیستم هم د فرد(تورن) او هم د ټولنې حقوق رعایت کوي. دا ځکه چې څارنوال معمولا په حق الله دعواوو کې شتون لري او معمولا حق الله دعواوي په متهمینو باندې اقامه کوي، او د حق الله دعواوي د ټولنې حق دي چې په همدې دلیل ددې حق په تعریف کې فقهاء وایي چې حق الله هغه حق ده چې عمومي منافع په هغه پورې تعلق پیداکوي پرته لدې چې کوم ځانګړي شخص ته انتساب پیداکړي، په همدې دلیل چې د زیات اهمیت، شاملو او پراخو ګټو درودونکي ده، نو د ټولو خلکو خالق

---

[55]. تاج محمد تمکین(۱۳۹۹).څارنوالۍ او رول په جزايي دعوه کې،ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی،ماستري تیزس دفاع،ص ۵۳.

[56]. (۴۴) ګنه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۱۳، ۲۰.

[57]. (۵۵) ګنه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکین، ماستري تیزس،ص ۵۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پروردګار ته منسوب کيږي، ددې ډول حق ساقط کول جايز ندي او څوک له دې ډول حق صرف نظر کولاي نشي، ځکه چې د حقوق پوهانو په نزد دا ډول حقوق عمومي حقوق بلل کيږي.[58]

همدارنګه د څارنوالی په اړه داسې معلوميږي چې سکوتي اجماع او د مجتهدينو اجتهاد هم شتون لري، هغه دا چې کله څارنوالی د قضائيه قوې په چوکاټ او بهر د کمکي ارګان په توګه له فرانسې اسلامي نړۍ ته خپره شوه نو علماو يې په رد کې نه فتوی صادره کړه او نه هم ددې د مشروعيت په اړه ښکاره اجماع ترسره کړی.[59]

د اسلام محاکماتي سيستم د برسې له مخې دې پايلې ته رسيږو چې مخکې لدې چې اروپايي او يا هم مخکيني تمدنونو د قضاياو د رسيدګي لپاره آو په ځانګړي ډول په جزايي امورو کې يو روش خپل کړی د اسلام مقدس دين کې ځانګړي روشونه په نظر کې نيول شوي وه، چې په هغه کې يو شمير خاص قواعد او سلسله مراتب موجود وه چې نوموړي روشنه ډير ساده خو کامل او هر اړخيز وه، دا روشونه نه له رومي قواعدو څخه اخيستل شوي وه او نه هم د يونان له حقوقو څخه.[60]

لمړي مطلب: د اسلامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي

د اسلامي محاکماتي سيستم ځارنګړتياوي او له نورو محاکماتي سيستمونو سره توپير په لاندې ډول سره ذکر کوو.[61]

لمړي-د رسيدګي د يو مرحله ايز اصل له نظره: د رسيدګي په اسلامي محاکماتي سيستم کې اصل دا ده چې قضايا په محکمه کې په يو پړاو کې حل او فصل کيږي. يعني هغه حکم چې د واکمنې محکمې له خوا صادريږي قطعي بلل کيږي اود استيناف خواهي، تميز خواهي او تجديد نظر وړ نه دي په معنی دا چې څارنوال او تورن د شکايت کولو حق نلري. دا ځکه چې د پريکړه کوونکي قاضي لپاره اسلامي فقهاوو شرايط ټاکلي چې مهم يې اجتهاد او عدالت ده نو د شرايطو درلودو يره د قاضي په پريکړه بيا ځلې تجديد نظر نه ترسره کيږي مګر په ځينو خاصو حالتونو کې چې د فقهي قواعدو له نظره د تجديد وړ وي.

دوهم-د قاضي يووالي د اصل له نظره: د اسلام په حقوقي محاکماتي سيستم کې دا اصل ده چې قضاياوي د واحد قاضي لخوا حل او د رسيدګي لاندې وي، دا ځکه چې دا قاضي د امورو د رسيدګي صلاحيت لري او دې ته اړتيا نشته چې يو قضيه يوه ډله قضات تر رسيدګي لاندې ونيسي.بله دا چې د صالح قاضي شتون په يوه قضيه کې بسنه کوي.

دريیم-د قاضي ټاکنه او عزل کول: کوم مقررات چې په اسلامي محاکماتي سيستم کې د قاضي د ټاکلو او عزل کولو لپاره ټاکل شوي ده د نورو محاکماتي سيستمونو عمومي مقررات سره يو شان دي لکه، قاضي بايد اخلاقي فساد باندې اخته نه وي، په جرم محکوم شوي نه وي، د حقوقو ليسانس ولري او نور. خو بيا ځيني خصوصي مقررات د قاضي لپاره په اسلامي محاکماتي نظام کې الزامي دي. د اسلام په اوايلو کې ځينو فقهاودغه شرايط ۲۷ داني د قاضي لپاره ښودلي وه چې د ۱۲ شرايطو درلود واجب او د ۱۵ شرايطو لرل مستحب دي.

---

[58]. پورتنې ماخذ، تاج محمد تمکين، ماسټري تيزس،ص ۵۵.

[59]. پورتنې ماخذ ، تاج محمد تمکين، ماسټري تيزس،ص ۵۵.

[60]. (۴۴) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۵۱، ۵۲.

[61]. (۴۶) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي رجب ګلدوست، ص ۳۲ و ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصـــــــره:

د لمړي ځل لپاره په اوسني بڼه د څارنوالي ارګان د فرانسي په هېواد کې په ۱۷۹۰ م کال کې رامنځته شو او بيا له هغه ځايه د نړي نوروهېوادونو ته چې د فرانسې مستعمره وه، چې له دې جملې هېوادونو څخه د اسلامي نړي يو شمير هېوادونو په ځانګړي ډول د مصر هېواد ته يې هم سرايت وکړ، د مصر په هيواد کې د اسماعيل باشا بن ابراهيم بن محمد خديوي چې په سنا ۱۲۷۹هـ کې واکمن وه مختلط محاکم رامنځته شول. ولې بيا هم څارنوالي يا نيابة العامه د مصر په دارالقضا کې قرار لري او بيله نده.

همدارنګه د عثماني خلافت له زوال څخه وروسته ۱۳۳۵ هـ ق کال غربيان د مسلمانانو په ديارونو باندې مسلط شول، د مسلمانانو افکار، اخلاق، د ژوند مسيرونه او اسلامي نظم يې مختل کړ او دا چاره تر هغه روانه وه تر څو چې مسلمانانو د هغوي افکار او قوانين ومنل همدارنګه د سعودي عربستان محاکم هم چې څلور نوعي(مجلس القضاء على، محکمه التمييز، المحاکم العامه چې ليکني، د مقر تعين او د ځانګړونو حدود يې د عدليې وزير ټاکي ولې فيصلې بيا هم قاضي د فرد په ډول کوي مګر د قتل، رجم او قطع په برخه کې درې ګوني قضا واجب دي او همدارنګه جزايي محاکم دي) لري. او اکثره پريکړې يکې د امام احمد بن حنبل د مذهب سره سمې کيږي او په جزايي محاکمو کې څارنوال نه تر سترګو کيږي.د قضاتو تعداد پکې د وزيراونو د (۲۳۶) رقم ۲۱/۳/۱۳۹۸هـ ق او ۱۷۶ رقم ۱۴/۹/۱۴۰۱هـ ق کلونو صادر شويو قرارونو په اساس شوي چې د تحقيق او تفتيش دننه پر مخ وړي.

زمونږ په هيواد کې هم تر ډيره وخته د تحقيق او تفتيش دنده د عريضې له وړاندې کولو وروسته د قاضي په غاړه وه چې په اوايلو کې دې تحقيقاتو شفاهي بڼه درلوده چې وروسته به د کاغذ پر مخ ليکل کيدي او په پاي کې به قاضي خپلې پريکړې صادرولې وروسته بيا په دولتي تشکيلاتو کې د ولايتونو او ولسواليو په امنيه قومندانيو په چوکاټ کې د سرکاتب جزا نومونو لاندې (چې لنډ نوم د جزا وه) نوي بستونه رامنځته شو چې دنده يوائې د جرمونو تحقيق وه.

د حکومت د مامورينو د وظيفوي جرم تحقيق به د هر وزارت او ولايت په مرکز کې د مدعي العموم لخوا ترسره کېده چې دا تشکيل د وزارتونو او ولايتونو په چوکاټ کې وه، بلاخره په ۱۳۴۳هـ ل کال کې اساسي قانون له مخې د مدعي العموم(څارنوالی) تر نامه لاندې د جرايمو د تحقيق لپاره رسمي اداره د دولت په تشکيل کې رامنځته شوه، يو کال وروسته يعنې په ۱۳۴۴هـ ل کال کې د څارنوالي د قانون په نامه يو قانون په ۱۴ مادو کې رامنځته شو چې په اساس يې د تحقيق برسيره په محکمه کې د تورن د تعقيب چارې هم دغه ارګان ته وسپارل شوي. او د ۱۳۴۳هـ ل کال د جزايي اجرااتو د قانون په تصويب کېدو سره ددې ارکان دندې او واکونه مشخص شول.د ۱۳۴۳ هم ل کال له اساسي قانون څخه وروسته د ۱۳۵۵هـ ل کال د افغانستان د اسلامي جمهوريت په اساسي قانون کې هم دې ارګان دنده او جوړښت ته توجه شوي وه. او بيا په ټول دورو يعنې ۱۳۵۹هـ ل کال ، ۱۳۶۶هـ ل او ۱۳۷۲هـ ل کال اساسي قوانينو د دې ارګان ايجاد، اړتيا او دندو ته توجه کړي ده، همدارنګه د ۱۳۴۴هـ ل کال د څارنوالی له قانون وروسته بل قانون چې د څارنوالی د تشکيل او واک قانون بلل کيږي، په اتو ۸ فصله او څلويښتو ۴۰ مادو کې تر اوسه پورې نافذ او مرعي لاجرا ده.[62]

[62].(۵۵) کټه لمنليک ته دي مراجعه وشي، تاج محمد تمکين، ماستري تيزس،ص ۵۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم ځــــپرکی

د څارنوالۍ اوسنۍ وضعیت ته کتنه

په دغه څپرکي کې د څارنوالي په اوسني وضعیت باندې په عمومي توګه بحث ترسره کوو. او ددې لپاره چې د اوسني وضعیت په اړه په کامل ډول پوه شو نو اړوند معلومات مو په یو مبحث یو په مطلب کې رانغاړلي دي تر څو معلومات منظم وي او په معلوماتو پوهیدل اسانه شي .

لمړی مبحث: د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه

لمړی مطلب: په عمومي ډول د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه:د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګسټ میاشتې د ۱۵ نیټې سره سمون خورې افغانستان ونیوه او د دوهم ځل لپاره واک ته ورسیدل. د آسلامي آمارت له لورې د افغانستان نیولو سره سم په ټولو وزارتونو، ریاستونو، دولتي او غیر دولتي ادارو کې ژور تغیرات رامنځته شول. ځکه هر کله چې اسلامي امارت په افغانستان واک ترلاسه کړ نو په لکونو خلکو هېواد پرېښود او نورو هیوادونو ته ګډوال شول، او د هغوي له هیواده وتلو سره سم اړوند دولتي او غیر دولتي اداري بې سرپرسته پاتي شوي چې پدې ترڅ کې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لوري نوي ټاکنې وشوي او د وازرتونو او ریاستونو لپاره نوي وزیران او ریسان وټاکل شول. چې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لورې مولوي شمس الدین (شریعتي) د افغانستان آسلامي امارت د لوی څارنوال په توګه معرفي او په خپل کار باندې پیل وکړ.

لکه څنګه چې د افغانستان آسلامي امارت مشر امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند د فرمان په اساس وویل چې ټول هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې دي، لغوه دي او نه باید اړوندي اداري يې تطبیق کړي خو هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې نه وي اړوندي اداري د اصولو قواعدو او قوانینو په عملي کولو باندې مکلفي دي، دا چې د څارنوالي ارګان او د څارنوالي اړوند قوانین لا لغوه شوي نه دي، نو اسلامي امارت دې ضمناً یو ډول مشروعیت ورکړی ده.[63]

دا چې په اوسني وضعیت کې د څارنوالۍ بنسټ شتون لري او د له منځه تللو په اړوند يې د آسلامي امارت مشر امیر المومنین لخوا کوم ځانګړی فرمان نده صادر شوي، بلکې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت هغه څارنوالان چې له هیواده بهر ندي تللي او لا په هیواد کې ژوند کوي، د تیر په څیر اوس هم خپلو دندو ته راځي، او خپل معاش ترلاسه کوي. البته د یادوني وړ ده چې ځیني څارنوالان له دندو ګوښه شوي او پر ځای يې نور څارنوالان ټاکل کیږي او ټاکل شوي دي چې د ګوښه کیدو اصلي لامل يې د څارنوالانو په فساد تورن کیدل دي.[64]

د څارنوالي ارګان اوسمهال شتون لري خو فعالیت نه ترسره کوي، بلکې د څارنوالانو دندې د اسلامي آمارت قاضیان او ورسره ځیني پخواني قاضیان ترسره کوي. دا چې ولې اوسمهال څارنوالي فعالیت نلري؟ نو لامل يې د تیر اسلامي جمهوریت د څارنوالانو په فساد بندې ککړوالی وه. دا یوه روښانه موضوع ده چې تیر حکومت کې څارنوالان خصوصا نظامي څارنوالان له فساده ډک وه، او لدې ارګان

63.مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).

64.مصاحبه:څارنوال محمد ادریس حقاني(۲۶میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلک ډېر ناخوښ وه. د پیسو په بدلې کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوې د اقامې څخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت ددې ټولو پورته ټکو په نظر کې نیولو سره تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده، او د څارنوالانو دندې اوسمهال د اسلامي امارت قاضیان پر مخ بیایي.[65]

د څارنوالانود ټاکنې پروسه هم د تیر په څیر ده، د څارنوالي په اړوند چې کومو قوانینو پخوا شتون درلوده اوس هم له هماغو قوانینو څخه استفاده کیږي، اوسمهال د څارنوالانو نوی ټاکنه هم ترسره کیږي، چې د ازموینو اخیستلو پروسه او شرایط یې ټول د پخوا په څیر دي.[66]

د یو دولت په چوکاټ کې د څارنوالي شتون ډېر زیات اړین ځکه د څارنوالي په نشتون کې دعوو ته رسیدګي ډیره ستونزمنه او یا هم ویلای شو چې ناممکنه ده. که څه هم اوسمهال د اسلامي امارت د قاضیانو له لوري دعوو ته رسیدګي ترسره کیږي، خو دا چې د یو ولایت په سطه دعوې ډیرې زیاتې وي، نو قاضیان نشي کولای چې ټولو دعوو ته رسیدګي وکړي ځکه دغه قاضیان به هم د دولت له لورې د دعوې اقامه پر غاړه لري هم به د درېیم ګړي په توګه پریکړه صادروي، چې د یو شخص له لورې د قاضي او د څارنوالانو دندې پرمخ وړل ډیره ستونزمنه خبره ده.[67]

دا چې اوسمهال په قاضیانو باندې کار ډېر زیات او دعوو ته په ټاکلي وخت سره رسیدګي نشي کولای او ډېر تورن افراد بې سرنوشته پاتې کیږي، نو د افغانستان اسلامي امارت ددې لپاره چې د قاضیانو د کار حجم کم شي او د بې سرنوشته افرادو سرنوشت وټاکل شي، د یو ځانګړي کمیسیون په جوړولو باندې بوخت دي، او ددغه کمیسون دنده د بې سرنوشته افرادو سرنوشت ټاکل دي. [68]

څارنوالي بنسټ او د څارنوالانو شتون د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ده، ځکه هر کله چې څارنوال مدعي العموم واقع کیږي نو د ټولنې او دولت له حقوقو څخه دفاع کوي، او قاضي د درېیم ګړي په توګه پریکړه کوي. نو که چیرته قاضي خپله په یوه قضیه کې تحقیق وکړي او د دعوې د یو لوري شي او بیرته په همدې قضیه کې پریکړه وکړي نو دلته د شخصي اغراضو موجودیت پیښیږي، او ټولنه د قاضي په پریکړه شکمن کیږي. همدارنګه کله چې د څارنوالانو له لوري د یوې قضیې تحقیق او تعقیب ترسره کیږي نو له څو پړاونو څخه تیریږي چې د اشتباه او غلطي امکان پکې کم وي او تحقیق په ښه شکل سره ترسره کیږي، خو که چیرته قاضي هم پریکړه کوي او هم تحقیق ترسره کوي نو دا چې انسان ضعیف ده نو په تحقیق او پریکړه کې د اشتباه امکانات زیات وي.[69]

د څارنوالي شتون د دعوو رسیدګي او د عدالت د تامین لپاره ډیر اړین ده. که چیرته څارنوالي شتون ونلري، نو دعواو رسیدګي به د ځنډ سره مخامخ وي، د عدالت تامین به په ښه شکل نه ترسره کیږي ځکه دعواوې د څو پړاونو پر ځای د یوه پړاو څخه تیریږي او د اشتباه امکان پکې زیات وي، ډېر افراد به بې سرنوشته پاتې کیږي، او د هغوی د مجرمیت او عدم مجرمیت په اړه پریکړه ډیر په ځنډ سره صادریږي.[70]

---

[65]. مصاحبه:امر محمد همایون عزیزي(۲۹ میزان۱۴۰۱ش، مخامخ)
[66].مستعار نوم ایکس(۲ عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)
[67]. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واټس اپ)
[68]. مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
[69]. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واټس اپ)
[70]. مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت کې څارنوالان د ډیر واک څخه برخمن وه، مادي او معنوي امتیازات ورته ورکول کیدل، چې د ملکي څارنوالانو په نسبت د نظامي څارنوالانوامتیازات زیات وه، خو لدې هر څه سره نظامي څارنوالانو خپله ایماني او وجداني دنده په سحي توګه نه ترسره کوله او په فساد او ظلم به اخته کیدل، چې د افغانستان اسلامي امارت هم دې ټکو ته په نظر کې نیولو سره د څارنوالی فعالیت متوقف کړی ده. خو باید د نظامي او ملکي څارنوالانو ترمنځ توپیر وکړل شي او تر حد اقل ملکي څارنوالانو ته د فعالیت کولو اجازه ورکړل شي ځکه هغوي د نظامي څارنوالانو په پرتله دندو ته ډیر وفادار وه او په احسنه شکل سره خپلې دندې ترسره کولې.همدارنګه په څارنوالي کې او د څارنوالانو لخوا د فساد د مخنیوي لپاره ځانګړي قواعد رامنځته کړل شي، د فساد کولو لارې وتړل شي او د فساد مخنیوي مدیریت کړل شي.[71]

په اوسني وضعیت کې د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د یو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعالیت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي تر څو د افغانستان اسلامي امارت قاضیانو له لوري دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي. څارنوالي د یو دولت په اډانه کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینی لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.[72]

[71].مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)
[72].مصاحبه: څارنوال مطیع الله عظیمي(۱۵عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــایـلـه

۱- څارنوالی یو تحقیقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتیبوي او د جزایي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماینده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنایي عدالت د غوره تامین په موخه دعوي مخ ته وړي.

۲- څارنوالي د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

۳- د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزایي قضایاو ته د رسیدګي لپاره مختلف محاکماتي سیستمونه شتون لري چې لدې څلور محاکماتي سیستمونو له جملې څخه د اسلام محاکماتي سیستم کې څارنوالي له ځانګړی رول څخه برخمنه ده.

۴- څارنوالي په اوسمهال کې (افغانستان اسلامي امارت دوهمه دوره) شتون لري، کاملا له منځه نده تللی خو عملاً فعالیت نلري، او اصلي لامل یې د تیرو څارنوالانو د پیسو په بدلې کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې څخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده.

۵- په اوسنې وضعیت کې د افغانستان اسلامي امارت ته باید ده چې د یو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعالیت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي او د قاضیانو له لوري دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي. څارنوالي د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانــــــديزونه

۱-د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د څارنوالي بيا ځلې فعاليت اجازه ورکړي تر څو دعوي ته رسيدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي او د افرادو د بې سرنوشتي مخنيوي وکړل شي.

۲- د افغانستان اسلامي امارت بايد يو منظم پلان ترتيب کړي چې د افغانستان جمهوري دولت په څير د نظامي څارنوالانو له لورې فساد ترسره نشي او بې ګناه افراد مجازات نه کړل شي.

۳- څومره چې ژر کيدای شي په کابينه کې د څارنوالي موضوع مطره شي او د فعاليت اجازه ورکړل ځکه د عدالت د تامين لپاره د څارنوالي شتون ډير اړين ده.

۴-څارنوالي ته عام او تام صلاحيت او استقلال ورکول تر څو چې د څارنوالي ارګان بيرته د کوم بل ارګان له فشار او مداخلې څخه خپلې دندې په مستقله توګه پرمخ يوسي.

۵-د نظامي او ملکي څارنوالانو د فعاليت ترسره کولو او اسخدام کولو لپاره معلوم قواعدو او قانون وضع کړل شي، تر څو د څارنوالانو د فعاليتونو د بې نظمې څخه مخنيوي وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــــــــاخذونه

1. القران الکريم.
2. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمويل کننده: اداره حاکميت قانون و مبارزه با مواد مخدر بين المللي، وزرات خارجه امريکا(INL)و تطبيق کننده،بنياد آسيا.
3. تمکين، تاج محمد (۱۳۹۹). څارنوالۍ او رول په جزايي دعوه کې، ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی، ماسترۍ تيزس دفاع.
4. جويباري، رجب گلدوست (۱۳۹۱). کليات آئين دادرسی کيفری، انتشارت جنگل جاودانه، چاپ دهم.
5. دانش، سرور(۱۳۹۴). حقوق اساسي افغانستان، کابل:انتشارات دانشگاه ابن سينا، چاپ سوم.
6. دانش، حفيظ الله (۱۴۰۰). د جزاي محاکماتو اصول، کابل، نوی مستقبل خپرندويه ټولنه.
7. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جريده،۱۵۶ گڼه.
8. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال،رسمي جريده.
9. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جريده.
10. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جريده.
11. د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹گڼه فرمان،۲ ماده،دويم بند.
12. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جريده، کابل دولتي مطبعه.
13. د افغانستان جزايي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جريده.
14. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکيل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جريده.
15. رسولي، محمد اشرف (۱۳۹۷). اصول محاکمات جزايي، کابل، انتشارات سعيد.
16. صحيح المسلم، مسلم بن حجاج القشيري (۲۶۱هـ ق). نشر آرام باغ کرانشي، کتاب البر باب الفضل الرفق.
17. عميد حسن (۱۳۸۵). فرهنگ عميد فارسي، موسسه انتشارات کبير، تهران ميدان استقلال.
18. نيازي، محمد مصطفی (۱۳۹۴) د اسلام قضايي نظام، ژباړه محمد قريب اديب اساس، قرطبه خپرونديه ټولنه.
19. IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلينيک های حقوقی بنياد،ديپارتمنت تعليمات بين المللی حقوقی،کابل.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library